

تبیین تاثیر الگوی کالبدی بافت مسکونی بر حس سرزندگی سالمندان (مطالعه موردی: محله دانیال نبی و محله انسجام قم)

*حامد حیاتی

استادیار، گروه معماری، دانشگاه قم، قم، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: hamedhayaty@yahoo.com

احسان قربانی

دانشجوی دکتری، گروه معماری، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران.

*Hamed Heyati

Assistant Professor, Department of Architecture, University of Qom, Qom, Iran. (Corresponding Author)

Ehsan Ghorbani

PhD Candidate, Department of Architecture, Arak Branch, Islamic Azad University, Arak, Iran

تبیین تاثیر الگوی کالبدی بافت مسکونی بر حس سرزندگی سالمندان

(مطالعه موردی: محله دانیال نبی و محله انسجام قم)

چکیده:

سالمندان و حس سرزندگی آن‌ها در محلات مسکونی و مسکن، به‌عنوان تأمین‌کننده نیازهای متنوع انسانی و یکی از انسانی‌ترین موضوعات معماری، زمینه‌ساز سلامت، آرامش، پرورش و خودشکوفایی افراد هستند. مسکن به‌واسطه ارتباط مستقیم و طولانی مدت با سالمندان، در پایان قرن بیستم و آغاز قرن بیست و یکم، به یکی از اصلی‌ترین مفاهیم مطرح در معماری و شهرسازی تبدیل شده است. این موضوع ساختار اصلی پژوهش حاضر را شکل داده است که به کاهش حس سرزندگی سالمندان در الگوی کالبدی بافت مسکونی محلات شهرهای معاصر ایران می‌پردازد. در این راستا، پژوهش حاضر تلاش کرده است به پرسش اصلی تحقیق، یعنی «چه ارتباطی میان ساختار کالبدی بافت‌های مسکونی و حس سرزندگی سالمندان وجود دارد؟» پاسخ دهد. این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت و شیوه گردآوری داده‌ها، توصیفی-تحلیلی بوده و با ترکیبی از روش‌های کمی و کیفی انجام شده است. برای تحلیل روابط بین متغیرها، از رویکرد تحقیق همبستگی با استفاده از نرم‌افزار SPSS بهره گرفته شده است. داده‌ها به دو روش کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه) جمع‌آوری شده‌اند. پرسشنامه‌ها میان ۲۹۰ سالمند در دو منطقه مسکونی شهر قم توزیع شده است؛ یکی از این مناطق دارای بافت ویلایی و دیگری دارای بافت آپارتمانی می‌باشد. همچنین، در انتخاب نمونه‌ها تلاش شده است تا حد امکان متغیرهای مستقل ساختار کالبدی کنترل شوند و دیگر عوامل تأثیرگذار بر حس سرزندگی سالمندان، مانند وضعیت جسمانی، روانی و مدت سکونت آن‌ها در محله، نیز در نظر گرفته شده است. بر اساس نتایج ضریب همبستگی، میزان همبستگی بین ساختار کالبدی و حس سرزندگی سالمندان در بافت ویلایی ۰.۷۲۸ به‌دست آمده است که نشان‌دهنده‌ی رابطه‌ای مستقیم و معنادار میان حس سرزندگی سالمندان و کالبد مسکونی است. از سوی دیگر، ضریب همبستگی در بافت آپارتمانی ۰.۴۳۲- محاسبه شده است که بیانگر رابطه‌ای معکوس و غیرمستقیم بین حس سرزندگی سالمندان و زندگی در آپارتمان می‌باشد. همچنین، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که میزان حس سرزندگی سالمندان در محله‌ی انسجام ۱.۹۳ و در محله‌ی دانیال نبی ۲.۰۲ است که بیانگر تفاوت معنادار میان حس سرزندگی سالمندان در این دو محله می‌باشد. بر این مبنا میان ساختار کالبدی بافت مسکونی در دو منطقه مورد مطالعه و حس سرزندگی سالمندان رابطه معناداری وجود دارد.

واژگان کلیدی:

سالمندان، حس سرزندگی، بافت مسکونی، شهرقم

۱. مقدمه

سالمندی یکی از مهم‌ترین پدیده‌های جمعیت‌شناختی جهان در پایان قرن بیستم و آغاز قرن بیست و یکم است (شمشادی و همکاران ۱۴۰۱، ۷۸) که در آینده‌ای نزدیک به‌عنوان یکی از مهم‌ترین چالش‌های اجتماعی و رفاهی کشورهای در حال توسعه مطرح خواهد شد (طهیری و غلامعلی‌زاده ۱۴۰۰، ۳۰). براساس تعریف جمعیت‌شناسان، سالمندی از سنین ۶۰ تا ۶۵ سالگی آغاز می‌شود (تبریزی و همکاران ۲۰۱۸). این در حالی است که هر سال ۱.۷ درصد به جمعیت جهان افزوده می‌شود؛ اما این افزایش برای جمعیت ۶۵ سال و بالاتر حدود ۲.۵ درصد است (فکور و همکاران ۱۴۰۰، ۷۳). براساس تحقیقات، تقریباً تمام کشورهای جهان رشد جمعیت مسن را تجربه خواهند کرد. همچنین پیش‌بینی‌ها نشان می‌دهند که جمعیت جهان تا سال ۲۰۵۰ به ۹.۷ میلیارد نفر خواهد رسید که از این تعداد حدود ۲ میلیارد نفر بالای ۶۰ سال سن خواهند داشت (سازمان ملل متحد ۲۰۱۹). در این میان، ایران به‌عنوان یک کشور در حال توسعه از این پدیده مستثنی نبوده و با افزایش جمعیت سالمندان مواجه است. آخرین سرشماری سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد که ۹.۲ درصد (بیش از ۵ میلیون نفر) از ایرانیان بیش از ۶۵ سال سن دارند. طبق پیش‌بینی‌ها، این درصد در سال ۲۰۳۰ به ۱۴.۸ درصد و در سال ۲۰۵۰ به ۲۹.۴۵ درصد خواهد رسید (صیادی و همکاران ۱۴۰۲، ۸۴). همچنین پیش‌بینی می‌شود که شهر قم، با جمعیت ۸ درصدی سالمندان، در سال ۲۰۵۰ جمعیت سالمندان آن به ۳۰ درصد افزایش یابد (عیسی‌لو و همکاران ۱۳۹۶، ۵). از سوی دیگر، امید به زندگی در سراسر جهان طی دهه گذشته به‌طور قابل‌توجهی افزایش یافته است. بنابراین، ارتقاء سلامت برای افراد مسن از اهمیت بیشتری برخوردار می‌شود (سودرباکا و همکاران ۲۰۱۷). باتوجه به افزایش شاخص طول عمر و امید به زندگی، مسئله مهم‌تری تحت عنوان چگونگی گذراندن عمر، یا به‌عبارت دیگر کیفیت زندگی، مطرح شده است (وطن‌خواه و مهرابی‌زاده، ۱۳۹۲، ۸۰۰). با پیر شدن جمعیت، خطر زندگی همراه با بیماری‌های مزمن افزایش می‌یابد. این بیماری‌های مزمن مشکلات طبی، اجتماعی و روانی فراوانی را به دنبال دارند. براساس مطالعات انجام‌شده در مناطق مختلف ایران، شیوع بالای مشکلات جسمی، روحی و روانی در سالمندان گزارش شده است؛ به‌طوری‌که بیش از ۷۰ درصد سالمندان بیمار هستند (شریف‌زاده و همکاران ۱۳۸۹، ۵۲). بدون شک، این مشکلات به نوبه خود باعث محدودیت فعالیت جسمانی و کاهش کیفیت زندگی سالمندان می‌شوند (داوری و همکاران ۱۳۹۵، ۳۲۹).

سالمندی یکی از حساس‌ترین مراحل زندگی است که نیازمند توجه دقیق به مسائل و نیازهای خاص این دوره می‌باشد. به عبارت دیگر، افزایش جمعیت سالمندان در یک جامعه ضرورت توسعه امکانات رفاهی و اجتماعی را برجسته می‌سازد و همچنین ایجاب می‌کند که محیط‌ها و فضاهای زندگی این گروه به‌طور موثرتری با نیازهای آن‌ها هماهنگ و سازگار شوند. از سوی دیگر، امروزه کیفیت زندگی سالمندان به‌عنوان یکی از چالش‌های قرن حاضر، ذهن برنامه‌ریزان حوزه‌های مختلف اجتماعی، شهری، بهداشتی و سایر حوزه‌ها را به خود معطوف ساخته است (میرزایی و مهری ۱۳۸۶، ۳۲۶). سرزندگی به‌عنوان «احساس مثبت از انرژی در دسترس برای خود» و همچنین احساسی که ناشی از تصویر ذهنی فرد از رفاه است (وُرتلر و همکاران ۲۰۲۰) و شامل سطح احساس رضایت از زندگی و نیازهای روحی (مانند استقلال، احترام و عزت‌نفس) می‌شود، در اولویت قرار دارد (شهرآبادی و نامنی ۱۴۰۲، ۵۸). محیط‌های مسکونی و مسکن، به‌عنوان تأمین‌کننده نیازهای متنوع انسان و یکی از انسانی‌ترین موضوعات معماری، زمینه‌ساز آرامش، سلامت، پرورش و خودشکوفایی انسان‌ها هستند (رشید کلویر و همکاران ۱۴۰۰، ۸۱). به‌طور کلی، مسکن شهری به دو الگوی ویلایی (تک‌خانواری) و آپارتمانی تقسیم می‌شوند. اگرچه هر یک از این دو الگو اشکال مختلفی دارند، اما ساختمان‌های متعارف یا کوتاه‌مرتبه (ویلایی) و ساختمان‌های بلندمرتبه یا برج‌ها، دو گروه عمده از سیستم آپارتمانی را تشکیل می‌دهند (چپارا و کرازبی ۱۹۹۵، ۶۵۶). در مسکن با الگوی ویلایی، به دلیل پیشینه تاریخی و فرهنگی، حس مالکیت،

استقلال و راحتی خانواده‌ها بیشتر است. ساکنان این نوع مساکن با آزادی عمل و آسودگی خاطر می‌توانند زندگی کرده و وارد عرصه‌های عمومی و خصوصی خود شوند. در مقابل، در مساکن آپارتمانی، امنیت و آسایش ساکنان بیشتر است. در این الگو، فضاها—از جمله فضاهای پیاده و سواره—به‌خوبی تفکیک شده و علاوه بر فضاهای عمومی و اجتماعی، ارائه خدمات و امکانات به‌راحتی صورت می‌گیرد (سعیدی زارنجی و همکاران ۱۳۹۹، ۲۲۴).

با توجه به پدیده افزایش شمار سالمندان فعال و هوشیار در کشور، ایجاد شرایطی مناسب برای پذیرش مطلوب و انسانی این قشر از جامعه اهمیت فزاینده‌ای پیدا کرده است. در همین راستا، سازمان ملل متحد سال ۱۹۹۹ را با شعار «پیش به سوی جامعه‌ای برای تمام سنین» به‌عنوان سال جهانی سالمندان نام‌گذاری کرد تا دولتمردان و جامعه جهانی به اهمیت و حساسیت این مسئله پی برده و در پی یافتن راه‌حلهایی برای رفع این چالش باشند (سازمان جهانی بهداشت ۲۰۱۱). متأسفانه، مراکز نگهداری و محل سکونت سالمندان عموماً فاقد نشاط و سرزندگی بوده و به فضاهایی بی‌روح، تکراری و فاقد مسیرهای جذاب برای سالمندان تبدیل شده‌اند. این وضعیت موجب بروز نارضایتی در میان این قشر از جامعه شده است. در این میان، سرزندگی محیطی یکی از عوامل مهم در افزایش رضایت سالمندان از محیط زندگی خود به شمار می‌آید. با نگاهی عمیق‌تر به کارکردهای سرزندگی، تأثیر آن بر سلامت فیزیکی و ذهنی، رضایتمندی، نوآوری، خلاقیت و احساس انجام موفقیت‌آمیز امور به‌وضوح آشکار می‌شود. این تأثیرات نقش سرزندگی محیطی را در مراکز نگهداری سالمندان به‌عنوان مکان‌هایی که سالمندان هویت خویش را باز می‌یابند، برجسته می‌کند (طهیری و غلامعلی‌زاده ۱۴۰۰، ۳۰). توجه به نیازهای سالمندان در فضای شهری و معماری، به‌عنوان افرادی که خواهان رفاه، سلامت روحی و امنیت هستند، اهمیت ویژه‌ای دارد (محمدزاده ۱۳۹۴، ۴۸). از سوی دیگر، محیط کالبدی به‌عنوان عاملی مرتبط با ارتقای کیفیت زندگی افراد جامعه شناخته می‌شود (رفیعیان و همکاران ۱۳۹۵). تأثیر محیط کالبدی و بافت مسکونی بر رفتار و ادراک انسان در متغیرهایی مانند حس مکان، حس سرزندگی و غیره به‌وضوح مشاهده می‌شود (خلیفه شوشتری و منان ریسی ۱۴۰۱، ۱۱۸). افزایش حضور و فعالیت سالمندان در محیط کالبدی، حس استقلال و ارزشمندی را در آنان تقویت می‌کند. از این‌رو، توجه به نقش کالبد و بافت مسکونی در حفظ و ایجاد سرزندگی برای سالمندان امری ضروری و قابل‌توجه است.

بر همین اساس، این پژوهش در پی پاسخ به این پرسش است که: چه ارتباطی میان ساختار کالبدی بافت‌های مسکونی و حس سرزندگی سالمندان وجود دارد؟ از جمله اهداف اصلی این پژوهش، تبیین رابطه بین ساختار کالبدی بافت مسکونی و حس سرزندگی سالمندان است. با توجه به ادبیات موضوع مرتبط با حس سرزندگی سالمندان، به نظر می‌رسد که ساختار کالبدی بافت‌های مسکونی (مانند بافت‌های ویلایی و آپارتمانی) ارتباط معناداری با حس سرزندگی سالمندان دارد. این پژوهش با تمرکز بر دوره معاصر در شهر قم، درصدد بررسی این فرضیه است. با توجه به توضیحات یادشده، تاکنون پژوهش‌های محدودی به ارتباط میان حس سرزندگی سالمندان و ساختار کالبدی بافت‌های مسکونی در شهر قم پرداخته‌اند. این پژوهش در تلاش است تا به این خلأ پژوهشی بپردازد و ابعاد جدیدی از این ارتباط را آشکار سازد.

۲. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های متعددی در این زمینه پژوهشی در ایران و خارج از کشور انجام شده است که به برخی از این مطالعات به طور مختصر و در حد ضرورت در ادامه اشاره شده است.

حسین‌زاده و همکاران (۱۴۰۱) در مقاله‌ای تحت عنوان "راهبردهای ارتقاء سرزندگی در مجتمع‌های مسکونی مسکن مهر از طریق تحلیل تجربه زیسته ساکنان و آراء صاحب‌نظران" به این دستاورد رسیدند که یکی از مهم‌ترین مولفه‌های ذهنی و غیرمادی جهت ایجاد سرزندگی، حس تعلق به مکان است. از تدابیر مهم در راستای سرعت‌بخشیدن به ایجاد حس تعلق به مکان در بین ساکنان، تقویت همبستگی اجتماعی و آشناسازی با یکدیگر از طریق فعالیت‌های تعاملی و مشارکتی با حضور فعال خود ساکنان می‌باشد. پوردیهیمی و همکاران (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان "عوامل کالبدی موثر بر ادراک تراکم در محیط‌های مسکونی نمونه مورد مطالعه؛ محلات مسکونی شهر مشهد" به این نتیجه رسیدند که دو عامل فاصله و ارتفاع ساختمان‌ها، دید از درون واحدهای مسکونی و اشراف از مهم‌ترین عوامل کالبدی موثر بر ادراک به حساب می‌آیند و در تبیین مفهوم سرزندگی ناشی از محیط مصنوع از جمله متغیرهای مهم نام برده می‌شوند. رضایی و سلطانی (۱۴۰۲) در پژوهشی با عنوان "تبیین مدل روانشناختی تحقق سرزندگی در بستر معماری مسکونی" به این نتیجه رسیدند که ارتباط انسان و محیط کالبدی زندگی او دارای رابطه مستقیم با سرزندگی افراد و ارتقاء کیفیت زندگی آنها دارد. نتیجه حاصل از تحقیق طهیری و غلامعلی‌زاده (۱۴۰۰) با عنوان "بررسی رابطه بین نمادها در محیط کالبدی سالمندان و ایجاد حس سرزندگی در آنان" به این مهم اشاره داشت که توجه به نیازهای روانی سالمندان از جمله مسائل مهم و غیرقابل انکاری می‌باشد که می‌تواند موجب همبستگی و سازگاری افراد سالمند شود و همچنین کالبد یا محیط ساخته شده می‌تواند در راستای تأمین برخی از این نیازها موثر و مفید واقع شود. سعیدی زارنجی و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان "بررسی تطبیقی میزان رضایت‌مندی از دو الگوی خانه‌های ویلایی و مجتمع‌های مسکونی برج مطالعه موردی؛ منطقه دو شهر اردبیل" به این نتیجه رسیدند که مساکن آپارتمانی بلند در مقایسه با مساکن با الگوی ویلایی در اکثر شاخص‌ها میزان رضایت‌مندی افراد بیشتر می‌باشد زیرا مجتمع‌های مسکونی و برج‌ها با تأمین امنیت و راحتی فضاهای عمومی و دسترسی، مدیریت و کنترل، و از همه مهم‌تر نزدیکی به کاربری‌های مهم و دسترسی به محل حمل و نقل عمومی جزو فضاهای مهم و سرزنده شهر محسوب می‌شوند. ارزانی بیرگانی و حیاتی (۱۴۰۲) در پژوهش خود تحت عنوان "تبیین تأثیر الگوی کالبدی بافت‌های مسکونی بر تعاملات همسایگی در محلات (مطالعه موردی؛ شهرک مسکونی نفت، نیوسایت، زیتون کارمندی و کیانپارس در شهر اهواز)" دریافتند که در مناطق آپارتمانی و ساختمان‌های بلند مرتبه، رابطه چهره به چهره و حضوری افراد کاهش یافته و بالعکس، افزایش رابطه چهره به چهره و حضوری افراد در محله‌های مسکونی ویلایی افزایش می‌یابد. پورمحمدی و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان "بررسی سرزندگی و رابطه آن با انتخاب نواحی مسکونی (مطالعه موردی؛ بافت فرسوده مرکزی شهر زنجان)" به پژوهش پرداختند که نتیجه حاصله بیانگر وجود رابطه معنادار و مثبت بین مسکن‌گزینی و سرزندگی می‌باشد و هرچه در یک بافت یا محل سرزندگی در اولویت و سطح بالایی باشد، مسکن‌پذیری آن محله را قوت‌بخشیده و تقویت می‌نماید. لذا با ارتقاء و افزایش سرزندگی می‌توان ظرفیت‌پذیری بافت‌های فرسوده را افزایش داد. رحیمیان و همکاران (۱۴۰۳) در پژوهش خود تحت عنوان "ارزیابی عوامل کالبدی فضایی مؤثر بر سالمندپذیری فضای اقامت سالمندان نمونه مورد مطالعه؛ سالمندان منطقه ۳ و ساکنین خانه سالمندان شاهرود" به این نتیجه رسیدند که خانه‌های شخصی ویلایی، فضای مناسب‌تری نسبت به آپارتمان‌ها و خانه سالمندان برای سکونت سالمندان ارزیابی شده‌اند و همچنین ارتباط معناداری بین مولفه‌های سالمندپذیری و محل اقامت و سکونت سالمندان وجود دارد. در مقاله‌ای تحت عنوان "ارتقاء تعامل سالمندی و مکان مورد مطالعه؛ سالمندان ایرانی مقیم تورنتو" سیادتان و همکاران (۱۴۰۲) به این دستاورد رسیدند که سالمندان اغلب اوقات از جنبه کارکردی به خانه می‌نگرند و به آن دسته از خصوصیت‌های محیطی که ماهیت غیر حمایتی دارند اشاره مستقیم می‌کنند. به همین دلیل خانه حمایت‌کننده، مفهومی از تعامل سالمندی در مکان از طریق ۶ مولفه اصلی (طراحی چندین حیطة برای خانه، ایجاد

مرزهای نفوذپذیر و حاشیه‌های شفاف، ایمنی محیط، تقویت دسترسی به فضاهای داخلی خانه از جمله آشپزخانه، سرویس بهداشتی و حمام‌های حمایت‌کننده سالمندی در مکان و دسترسی به عناصر طبیعی و طبیعت) شده است. در پژوهشی با عنوان "مولفه‌های ایجاد سرزندگی ساکنین فضاهای زیستی" طاهر طلوع دل و سادات (۱۳۹۶) به این نتیجه رسیدند که در هر مکان حضور پررنگ و فعال انسان‌ها بیانگر حس سرزندگی و نشاط آنها از آن فضا به شمار می‌آید و در همین راستا سه مؤلفه کالبدی، اجتماعی و زیست‌محیطی از عوامل بسیار مهم در جهت جذب مخاطبین به فضاهای زیستی و ایجاد حس سرزندگی در آنها می‌باشد. در مقاله‌ای تحت عنوان "ولویت‌بندی شاخص‌های مرتبط با ترجیحات مسکونی افراد در سه مقیاس واحد مسکونی، آپارتمان و محله مورد مطالعاتی؛ مقایسه دیدگاه ساکنین سه شهر مشهد، نیشابور و تربت جام" حیدری و همکاران (۱۳۹۷) به این نتیجه رسیدند که مراحل انتخاب محل زندگی توسط افراد به این گونه می‌باشد که ابتدا محله را بررسی کرده و انتخاب می‌نماید و در مرحله دوم به انتخاب واحد مسکونی می‌پردازند و در نهایت پس از محله و واحد مسکونی به ویژگی‌ها و شاخصه‌های ساختمان مسکونی توجه و اهمیت نشان می‌دهند. همچنین تمایل به انتخاب و داشتن خانه با ابعاد فضایی بزرگتر و اتاق‌های بیشتر در شهرهای با مقیاس کوچک‌تر افزایش می‌یابد.

در میان منابع غیر فارسی نیز می‌توان به چند نمونه از مهم‌ترین آنها در ادامه اشاره داشت. (لاوروشوا، ۲۰۲۰) در مقاله‌ای تحت عنوان "مفهوم سرزندگی؛ بررسی حوزه پژوهشی مرتبط با حیات" به این نتیجه دست یافت که سرزندگی به عنوان یک مفهوم مثبت ذهنی قابل اندازه‌گیری و سنجش، متشکل از نوسانات انرژی فیزیولوژیکی و روانشناختی می‌باشد که می‌تواند توسط شخص تنظیم یا مهار شود و دارای پیامدهای مثبت از جمله سلامت جسمانی، بهزیستی روانی و بهبود عملکرد می‌باشد. در مقاله‌ای تحت عنوان "سرزندگی سالمندان از طریق ارتباط درونی و بیرونی" (ژولیان و همکاران ۲۰۲۴) به این نتیجه رسیدند که از جمله موارد مهم در راستای افزایش حس سرزندگی سالمندان اتصال به زندگی در میان آنها می‌باشد که این اتصال از طریق پیوند درونی به معنای اتصال به زندگی خود، محرک‌های درونی و اهداف درونی به شیوه مستقل و ارتباط بیرونی ارتباط اجتماعی پیوستگی محیطی درگیری با دنیای بیرون میسر می‌شود. (سودرباکا و همکاران ۲۰۱۷) در مقاله‌ای تحت عنوان "تجربیات افراد مسن از آنچه بر سر زندگی آنها تأثیر می‌گذارد مطالعه موردی؛ افراد ۶۵ و ۷۵ ساله در فنلاند و سوئد" به این نتیجه رسیدند که یکی از منابع مهم سلامتی برای افراد ۶۵ و ۷۵ ساله سرزندگی می‌باشد زیرا بر اشتیاق افراد برای زندگی، عشق و معنا تأثیر مستقیم می‌گذارد و از جمله موارد مهم نشاط و سرزندگی ارتباط ایمن و تأمین‌کننده فعالیت‌های معنادار، وضعیت بهینه سلامت و قدرت درونی می‌باشد. و در نهایت (روزانسکی ۲۰۲۳) در مقاله خود تحت عنوان "پیگیری سلامت: دیدگاه مبتنی بر سرزندگی" به این نتیجه رسید که بدون تردید از جمله عوامل مهم و تعیین‌کننده روانشناختی چهار عامل زندگی هدفمند، ذهنیت مثبت، ارتباط اجتماعی و هیجانات مثبت می‌باشد و هر یک از موارد نام‌برده به عنوان عوامل تعیین‌کننده سرزندگی می‌باشند و از طرفی می‌توانند به عنوان داشتن احساس خوشایند و احساس انرژی تعریف شوند.

باتوجه به بررسی‌های صورت گرفته، تاکنون پژوهشی در خصوص ساختار کالبدی بافت مسکونی (ویلایی-آپارتمانی) با حس سرزندگی سالمندان در شهر قم انجام نشده است. همچنین از جنبه‌های نوآوری در این تحقیق می‌توان به تمرکز بر یک گروه خاص و بررسی چالش‌ها و نیازهای ویژه سالمندان در دو محله دانیال نبی و محله انسجام شهر قم اشاره نمود.

۳.. مبانی نظری

۳-۱. فضای شهری

یکی از عناصر مهم ساخت فضایی شهر که با تاریخ و پیشینه یک ملت در ادوار تاریخی مختلف شکل می‌گیرد و دگرگون می‌شود و همواره فعالیت‌های مختلف اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی در آن جریان دارد و این عنصر همیشه با تاریخ شهر همراه بوده و سرگذشت و آینده شهر را رقم می‌زند فضای شهری نام دارد (نکویی و صابری، ۴۳، ۱۴۰۰). در طول تاریخ بشر، فضاهای شهری همواره جایگاه اجرای پویای نهادهای جامعه و اجرای کارکردهای اجتماعی بوده‌اند و از جمله فضاهای اصلی شهر به عنوان مکان گفتگو و تعاملات اجتماعی و همچنین تعامل نیروهای مثبت و مؤثر بر تحولات شهری نام برده می‌شوند. در تعریفی دیگر، فضای شهری به عنوان بخشی از فضاهای عمومی و باز شهرها که به تعبیری تداعی‌کننده زندگی جمعی می‌باشد مطرح شده است و دربرگیرنده مجموعه مختلف از روابط میان مردم است (سروری ۱۳۹۹، ۲۰). از این رو این‌گونه فضاها باید به گونه‌ای طراحی و اجرا شوند که همه شهروندان اعم از گروه‌های جنسی و سنی مختلف توانایی دسترسی و استفاده از آن را داشته باشند و همچنین وجود آن فضاها احساس اطمینان خاطر و رضایت را برای افراد به ارمغان آورد (بینوا ۱۳۹۴). از دیدگاه راجر ترانسیک، فضاهای شهری عمدتاً به دو دسته نرم فضا و سخت فضا تقسیم می‌شوند. سخت فضا به معنای فضاهایی است که به صورت کامل با بدنه‌های معماری محصور شده‌اند و این فضاها به عنوان مکان فعالیت‌های اجتماعی شهر و محل گردهمایی معنی شده‌اند. از طرف دیگر، نرم فضاها به فضاهایی اطلاق می‌شود که عناصر طبیعی و محیط طبیعی در شکل دادن آنها غلبه دارند و از نمونه‌های مهم آنها می‌توان به باغ‌ها و پارک‌ها اشاره کرد (علی الحسابی و رفیعی ۱۳۹۱، ۲۵۱).

۳-۲. مسکن و سکونت

مسکن در مفهوم مقدماتی و اولیه خود به عنوان فضای فیزیکی جهت رفع نیازهای ضروری و ابتدایی خانواده و همچنین سرپناه محسوب می‌شود. تأمین نیازهای کمی، کیفی و اجتماعی و ایجاد فضای منطبق با روش زندگی انسان، هدف اصلی مسکن می‌باشد (محبی‌نژاد و همکاران ۱۴۰۲، ۵۸). مسکن در لغت دارای معانی مختلفی است که از جمله رایج‌ترین آن‌ها می‌توان به سکون، آرامش، منزل کردن و اقامت گزیدن اشاره کرد (بهره‌دار و همکاران ۱۴۰۲، ۳۴). مسکن در فرهنگ معین دارای معانی متعددی است، از جمله تسکین، تسکین‌دهنده، آرام‌کننده و نوعی دارو که سبب آرامش و کاهش آلام روحی یا جسمانی است (معین ۱۳۶۲، ۱۰۰۲). همچنین در فرهنگ لغت‌نامه دهخدا دارای معانی لغوی نظیر منزل و بیت، جای باش و خانه، مقام و سکونت و همچنین جای آرام تعبیر شده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ۶۵۱). از نظر (هایدگر ۱۹۷۶)، سکونت گزیدن در هر مسکنی به وقوع نمی‌پیوندد؛ زیرا سکونت نتیجه متصل و مرتبط ساختن آسمان، زمین، خدا و خود می‌باشد که از آن به عنوان چهار عنصر کلیدی یاد می‌کند (هایدگر ۱۹۷۶). از جمله مؤلفه‌هایی که مفهوم مسکن را در بعد کالبدی تجلی می‌دهد، می‌توان به رعایت حریم، سلسله مراتب، مکان‌یابی مناسب، ظرفیت مادی و معنوی مسکن، امنیت درونی و بیرونی مسکن و پیوند با طبیعت اشاره کرد (امین‌پور و همکاران ۱۳۹۴، ۵۷).

۳-۳. سالمندی

سالمندی به معنای یک پدیده طبیعی است که در آن تغییراتی از جمله فیزیولوژیکی و روانی در تمام موجودات زنده، از جمله انسان‌ها، رخ می‌دهد و جامعه‌شناسان آغاز دوران سالمندی و پیری را ۶۰ یا ۶۵ سال به حساب می‌آورند (حسینی و همکاران ۱۳۹۵، ۱۳). این تغییرات به چهار گونه در فرد ظاهر می‌شود:

- گونه اول: تغییرات فیزیولوژیکی و روانی به صورت همزمان در یک فرد روی می‌دهد.
- گونه دوم: تغییرات فیزیولوژیکی در یک فرد روی می‌دهد، ولی تغییر روانی صورت نمی‌پذیرد.
- گونه سوم: تغییرات روانی روی می‌دهد، در حالی که تغییر فیزیولوژیکی رخ نمی‌دهد.
- و در نهایت گونه چهارم: شامل افرادی می‌شود که تغییرات روانی و فیزیولوژیکی عمیقاً در آنها رخ نداده و از سلامت فیزیکی و روانی برخوردارند (زرقانی و همکاران ۱۳۹۴، ۱۸۱) (فرای ۱۳۸۳، ۹۷). با توجه به اینکه بیش از ۹۰ درصد جمعیت سالمند کشور یا به صورت مستقل زندگی می‌کنند و یا با یاری حداقل دیگران به زندگی خود ادامه می‌دهند و از لحاظ فیزیولوژیکی و روانی در حد مناسبی از سلامت به سر می‌برند، در این پژوهش جامعه هدف ما گونه چهارم سالمندان دارای سلامت فیزیولوژیکی و روانی می‌باشد. البته باید به این نکته توجه داشت که شرایط خاصی نظیر محیط تندرستی، کیفیت ژنتیکی و نوع ارتباطات اجتماعی می‌تواند پارامتر پیری را در افراد مختلف تغییر دهد (طهیری و غلامعلی‌زاده ۱۴۰۰، ۳۱). هدف از انجام این تحقیق ایجاد حس سرزندگی و بالابردن سطح کیفیت زندگی در این قشر آسیب‌پذیر می‌باشد و یکی از راهکارهای مهم انتخاب درست کالبد مسکونی است.

۳-۴. سرزندگی و شاخصه‌های وجود آورنده آن در کالبد مسکونی

در فرهنگ دهخدا، اصطلاح سرزندگی به حالت و چگونگی سرزندگی و همچنین با نشاط بودن تعبیر شده است. در واژگان و ادبیات فارسی، مفاهیم و معادلات زیادی برای مفهوم سرزندگی استفاده می‌شود که از جمله پرکاربردترین آنها می‌توان به نشاط، شادابی، حس حیات و رضایت اشاره کرد (مولایی هاشجین و همکاران ۱۴۰۰، ۱۴). یکی از تعاریف جامع و عامه سرزندگی با توجه به تعاریف موجود، می‌توان به قابلیت مکان جهت تأمین طیف گسترده‌ای از فعالیت‌ها و استفاده‌کنندگان با پیش‌زمینه‌های مختلف اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی اشاره کرد که هدف از آن، گوناگونی تجربیات و تعاملات اجتماعی به شیوه‌ای است که برابری، امنیت و راحتی را برای همه مراجعه‌کنندگان فراهم آورد (صفری شیخ‌علی کلایه و ترابی ۱۴۰۱، ۳۲۱). از نظر محققین، دو دیدگاه کلی در رابطه با تعریف سرزندگی قابل بیان است. دیدگاه اول بعد فردی و نیازهای انسانی و روانی است که مربوط به فرهنگ، بینش و ادراک انسان می‌باشد و در واقع نیازهای روانی انسان را در بر می‌گیرد. دیدگاه دوم، کالبد و فضا است که مربوط به معماری و شهرسازی می‌شود. از نکات بسیار مهم این است که این دو دیدگاه به صورت مستقیم و متقابل با یکدیگر ارتباط دارند و در نتیجه هر یک از دیگری تأثیر می‌پذیرد. نظریات بسیاری در ارتباط با این دو دیدگاه بیان شده است که از مهمترین آنها از بعد "انسانی و روانی" می‌توان به نظریه (بوستیک ۲۰۰۳) اشاره کرد که سرزندگی را به معنای انرژی درونی شخصی می‌داند که نشئت‌گرفته از تجارب درونی فرد است. همچنین، (وینهوون ۱۹۸۸) شادمانی را با توجه به درک و قضاوت فرد از میزان یا درجه مطلوبیت کیفیت زندگی مشخص می‌کند و در یک تعریف کلی، شادمانی و لذت فرد رابطه مستقیمی دارند. علاوه بر این، نظریه (مایرز ۲۰۰۰) بیان می‌کند که شادمانی رابطه مستقیمی با افزایش حس امنیت، سهولت در تصمیم‌گیری، افزایش روحیه مشارکت‌پذیری و در نتیجه باعث افزایش حس رضایت افراد می‌شود.

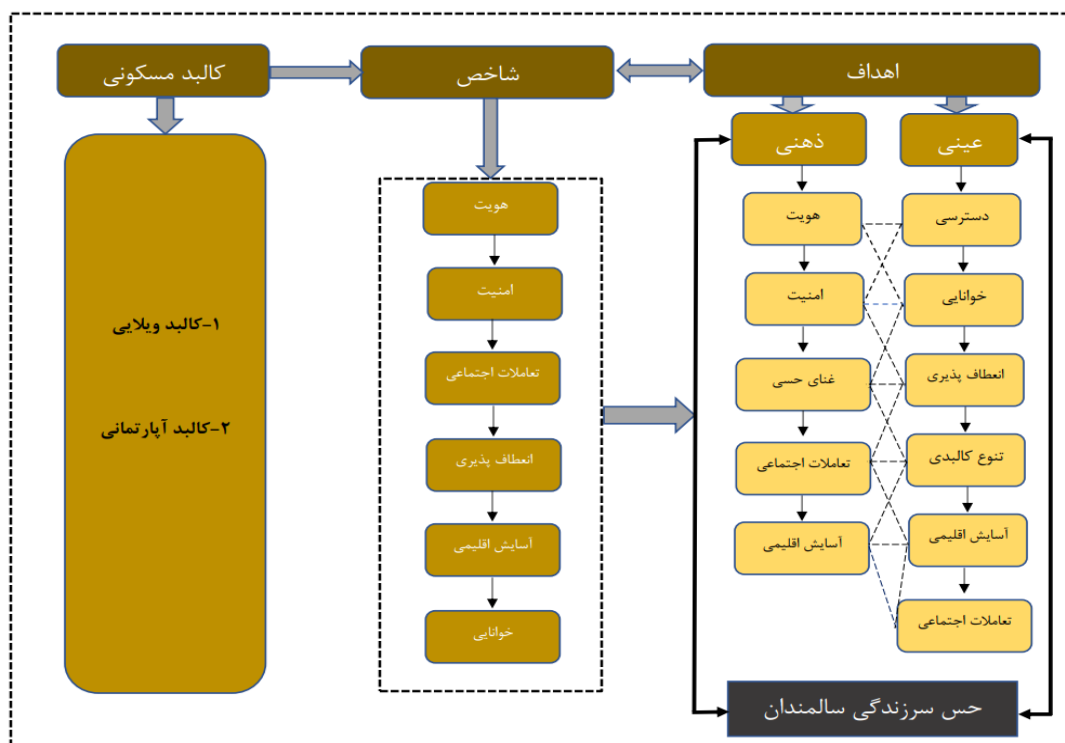
از طرفی، نظریه‌پردازانی نیز از بعد "کالبد و فضا" به بیان نظریه پرداخته‌اند که از مهم‌ترین آنها می‌توان به جین جیکوب (۱۹۶۱) اشاره کرد که وجود تعاملات اجتماعی در خیابان‌ها، نظیر تعاملات بین افراد، را عامل برقراری برخوردها و ارتباط بصری میان یکدیگر و در نتیجه ایجاد سرزندگی می‌داند. همچنین، (چپمن ۱۹۶۶) شاخص سرزندگی مکان را رابطه مستقیمی با فعالیت‌های متنوعی که در طول ۲۴ ساعت در یک مکان رخ می‌دهد، تعریف می‌کند. علاوه بر این، (چارلز لاندری ۲۰۰۰) نوآوری و خلاقیت در طراحی را از عوامل ایجاد سرزندگی می‌داند. با بررسی منابع و نظریه‌های ذکر شده، چنین برمی‌آید که شاخص‌های متعددی به عنوان عوامل اصلی و ایجادکننده سرزندگی مطرح هستند. در این پژوهش، در ابتدا بر اساس نظریات موجود، عوامل و شاخص‌هایی که ایجادکننده سرزندگی می‌باشد، گردآوری شده و بر مبنای دو دیدگاه موجود (دیدگاه فردی و نیازهای انسانی- روانی و دیدگاه کالبد و فضا، معماری و شهرسازی) در جدول شماره ۱ ارائه شد. همچنین، پس از بررسی مبانی نظری و شاخص‌های ایجادکننده سرزندگی، چارچوب مفهومی پژوهش در شکل ۱ ارائه شده است.

جدول ۱. شاخصه‌های بوجود آورنده سرزندگی. (مآخذ: نگارندگان)

صاحب نظر	شاخص‌ها	بعد روانی	بعد کالبدی
(حسین‌زاده و همکاران ۱۴۰۱)	امنیت-دسترسی-عرصه های جمعی-حس تعلق به مکان-تنوع و اختلاط کاربری- زیرساخت و خدمات	امنیت حس تعلق به مکان	دسترسی-عرصه‌های جمعی- تعلق -تنوع و اختلاط کاربری-زیرساخت و خدمات
(مولایی هاشجین و همکاران ۱۴۰۰)	تنوع کالبدی -ایمنی - بهره‌گیری از عناصر طبیعی - جذابیت بصری- چشم انداز مطلوب -نورپردازی مناسب	ایمنی	تنوع کالبدی - بهره‌گیری از عناصر طبیعی- جذابیت بصری- چشم انداز مطلوب- نورپردازی مناسب
(بختیاری‌منش و بختیاری‌منش ۱۴۰۰)	خوانایی -امنیت و ایمنی -آسایش اقلیمی -سهولت دسترسی	امنیت	خوانایی - آسایش اقلیمی -سهولت دسترسی
(کلانتر و همکاران ۱۳۹۹)	دسترسی پذیری-دسترسی به حمل و نقل عمومی-تزیینات و زیباسازی فضای داخلی- وسعت فضای داخلی-آسایش اقلیمی-ایمنی	ایمنی	دسترسی پذیری-دسترسی به حمل و نقل عمومی-تزیینات و زیباسازی فضای داخلی- آسایش اقلیمی
(پاکزاد ۱۳۹۹)	خوانایی -تنوع در عملکرد و کالبد- کاربری-برقراری امنیت -حضور افراد و دعوت	امنیت	تنوع در عملکرد و کالبد - کاربری- حضور افراد و دعوت کنندگی- بهره‌گیری از عناصر طبیعی خوانایی

کنندگی - بهره‌گیری از عناصر طبیعی			
(طاهر طلوع‌دل و سادات ۱۳۹۶)	خوانایی-تعاملات اجتماعی-امنیت دسترسی-تنوع کالبدی-تنوع کاربری-تنوع فعالیت ها-غناي حسی	خوانایی-تعاملات اجتماعی-امنیت و ایمنی-دسترسی-تنوع کالبدی-تنوع کاربری-تنوع فعالیت ها-غناي حسی	خوانایی- دسترسی-تنوع کالبدی-تنوع کاربری-تنوع فعالیت ها-غناي حسی
(اکتای ۱۳۹۰)	تنوع کاربران -فرم‌های فیزیکی- سازگاری فعالیت‌ها-تنوع فعالیت‌ها -اختلاط کاربری	تنوع کاربران -ایمنی -فرم‌های فیزیکی- سازگاری فعالیت‌ها -تنوع فعالیت‌ها -تعاملات اجتماعی -اختلاط کاربری	تنوع کاربران -فرم‌های فیزیکی- سازگاری فعالیت‌ها-تنوع فعالیت‌ها-اختلاط کاربری
(گل ۱۳۸۷)	تعاملات اجتماعی-واحد‌های تجاری-تنوع کاربری‌ها -زندگی شبانه روزی	تعاملات اجتماعی-واحد‌های تجاری-تنوع کاربری‌ها -زندگی شبانه روزی	تعاملات اجتماعی-واحد‌های تجاری-تنوع کاربری‌ها -زندگی شبانه روزی
(گلکار ۱۳۸۶)	خوانایی- انعطاف پذیری -نفوذ پذیری و حرکت- اختلاط کاربری با فرم- آسایش اقلیمی-همسازی با طبیعت	خوانایی- انعطاف پذیری- نفوذ پذیری و حرکت- ایمنی و امنیت- اختلاط کاربری با فرم- آسایش اقلیمی-تعلق مکانی-غناي حسی-همسازی با طبیعت	خوانایی- انعطاف پذیری -نفوذ پذیری و حرکت- اختلاط کاربری با فرم- آسایش اقلیمی-همسازی با طبیعت
(جیکوبز ۱۳۸۶)	خوانایی- تنوع معماری -تنوع کالبدی طراحی شهری متناسب و جذاب با فعالیت‌ها	خوانایی -تنوع معماری-تنوع کالبدی-طراحی شهری متناسب و جذاب با فعالیت‌ها-تعاملات اجتماعی.	خوانایی -تنوع معماری-تنوع کالبدی-طراحی شهری متناسب و جذاب با فعالیت‌ها-تعاملات اجتماعی.
(کریر ۱۳۸۴)	اختلاط کاربری-توجه به ورودی‌های ساختمان-سلسله مراتب توزیع کاربری‌ها-ایجاد حرکت پیاده در سطح شهر	ایجاد تعاملات اجتماعی-اختلاط کاربری-توجه به ورودی‌های ساختمان-سلسله مراتب توزیع کاربری‌ها-ایجاد حرکت پیاده در سطح شهر	ایجاد تعاملات اجتماعی-اختلاط کاربری-توجه به ورودی‌های ساختمان-سلسله مراتب توزیع کاربری‌ها-ایجاد حرکت پیاده در سطح شهر
(پامیر ۱۳۸۳)	سازگاری-کاربری منعطف-راحتی-تنوع و تمرکز کارکردها-کاربری‌های متنوع	سازگاری-کاربری منعطف-راحتی-تنوع و تمرکز کارکردها-کاربری‌های متنوع	سازگاری-کاربری منعطف-راحتی-تنوع و تمرکز کارکردها-کاربری‌های متنوع
(بنتلی و همکاران ۱۳۸۲)	خوانایی- انعطاف پذیری-تنوع و گوناگونی- نفوذ پذیری- تناسبات بصری	حس تعلق- خوانایی- انعطاف پذیری-تنوع و	حس تعلق- خوانایی- انعطاف پذیری-تنوع و

گوناگونی- نفوذ پذیری- غنای حسی-تناسبات بصری			
(لینچ ۱۳۶۰)	ایمنی و امنیت- سازگاری-خوانایی سلامتی	امنیت	سازگاری- خوانایی- سلامتی
(سالزانو ۲۰۱۷)	هویت-کنش های اجتماعی-پایداری اکولوژیکی	پایداری اکولوژیکی	هویت-کنش های اجتماعی
(چارلز لاندری ۲۰۰۰)	دسترسی- ایمنی و امنیت -هویت کالبدی- خوانایی-تنوع -خلاقیت و ارتباط -تراکم مفید افراد	ایمنی و امنیت هویت	دسترسی -خوانایی- تنوع خلاقیت و ارتباط -تراکم مفید افراد
(استیل ۱۹۸۱)	نفوذ پذیری- تنوع - خوانایی- سلسله مراتب - گوناگونی -انعطاف پذیری - تناسب بصری- الگوهای فعالیت	-	نفوذ پذیری- تنوع- خوانایی- سلسله مراتب - گوناگونی -انعطاف پذیری - تناسب بصری- الگوهای فعالیت

شکل ۱- چارچوب مفهومی- نظری پژوهش (مآخذ: نگارندگان)

۴. روش پژوهش

این تحقیق از نظر ماهیت و نحوه گردآوری داده‌ها توصیفی تحلیلی و از نظر هدف کاربردی و در گروه تحقیقات کمی-کیفی قرار می‌گیرد. در این تحقیق از روش همبستگی استفاده شده است و سعی بر آن است که رابطه بین دو یا چند متغیر کشف شود به گونه‌ای که محقق قادر به کنترل آن‌ها نبوده و متغیرها تحت کنترل محقق نمی‌باشند (گروت و وانگ ۱۳۹۲، ۲۲۴). استفاده از داده‌های کمی به محقق این امکان را می‌دهد که نتایج خود را به جمعیت بزرگتری تعمیم دهد. این امر در تحقیق حاضر اهمیت دارد. نتایج حاصل از تحلیل‌های آماری به راحتی قابل تفسیر و ارائه هستند. این امر به محقق کمک می‌کند تا یافته‌های تحقیق به شیوه‌ای روشن و قابل فهم برای دیگران ارائه شود. در تحقیقات همبستگی، سنجش و اندازه‌گیری رابطه بین دو متغیر اهمیت بیشتری نسبت به تحلیل و تفسیر آن دارد. هدف این تحقیق، سنجش ارتباط بین دو متغیر مستقل و وابسته است، که یکی از دلایل تمایز آن از نوع کیفی است. در این پژوهش، متغیر وابسته حس سرزندگی سالمندان و به طور خاص، قشر سالمند در یک محله می‌باشد که در مقدمه تحقیق به آن پرداخته شده است. برای کنترل جامعه آماری در این تحقیق و جهت دستیابی به نتایج مورد نیاز پژوهش، روش نمونه‌گیری به صورت هدفمند انتخاب شد تا بر اساس ویژگی‌های مدنظر از جمله سن، میزان اقامت در نمونه‌های مورد مطالعه و برخورداری از سلامت روانی و... افراد دارای صلاحیت انتخاب شوند. بر همین مبنا، پرسشنامه‌هایی طراحی شد و تلاش گردید تا رابطه بین الگوی کالبدی بافت مسکونی محلات و حس سرزندگی سالمندان ارزیابی شود (جدول شماره ۲). پرسشنامه‌ها در دو محله از شهر قم (محله دانیال نبی و محله انسجام) توزیع گردید. پرسشنامه‌ها به صورت طیف لیکرت ۵ گویه‌ای و بسته ارائه شدند که بر اساس چهارچوب پژوهش، سوالات در زمینه اندازه‌گیری حس سرزندگی سالمندان و کالبد بافت مسکونی طراحی گردیده است. داده‌های گردآوری شده با نرم‌افزار SPSS تحلیل شدند، نرم‌افزار SPSS قابلیت انجام تحلیل‌های چندمتغیره را دارد که می‌تواند به محقق کمک کند تا تأثیرات همزمان چندین متغیر را بر حس سرزندگی سالمندان بررسی کند. جهت جمع‌آوری داده‌ها، حدود ۳۲۵ پرسشنامه بین دو محله ذکر شده (جدول شماره ۴) توزیع شد که از این تعداد، ۲۹۰ پرسشنامه قابلیت تحلیل را دارا بود. تعداد پرسشنامه‌ها، تامین‌کننده تعداد مورد نیاز برای تعمیم‌پذیری نتایج به کل جامعه آماری مورد مطالعه می‌باشد. زیرا طبق مطالعه انجام‌شده، در دو نمونه مورد مطالعه جمعاً ۹۷۰ فرد سالمند وجود دارد که بر اساس جدول مورگان، جهت تعمیم‌پذیری نتایج حاصله می‌بایست پرسشنامه‌ها حداقل میان ۲۷۵ شخص سالمند توزیع می‌شد. بنابراین، با توجه به تعداد ۲۹۰ پرسشنامه‌ای که بنیان تحلیل یافته‌های پژوهش مد نظر قرار گرفته است، تعداد ۱۵ پرسشنامه بیشتر از تعداد مورد نیاز توزیع شده است تا اعتبار نتایج حاصل تأمین گردد. جهت سنجش کافی بودن مقدار نمونه‌ها، آزمون KMO و بارتلت مورد استفاده قرار گرفته است که این دو آزمون از روش‌های علمی جهت حصول اطمینان از کفایت مقدار نمونه انتخاب شده می‌باشند. میزان شاخص KMO در بازه ۰ تا ۱ متغیر است و بزرگ بودن این میزان به معنای قدرت یا بهبود درجه پیش‌بینی هر متغیر به واسطه متغیرهای دیگر است. واضح است که نزدیک بودن این مقدار به عدد ۰ به معنای ضعیف بودن مدل پیش‌بینی است. این شاخص جهت تأمین شرایط کفایت نمونه‌گیری در تحلیل باید بالای ۷/۰ باشد. هرچند این میزان بین ۵/۰ تا ۷/۰ نیز با احتیاط قابل قبول است. طبق یافته‌ها، میزان KMO برابر با ۷۱۳/۰ و همچنین میزان معناداری آزمون بارتلت نیز ۰/۰۰۰ به دست آمده است که گویای معناداری نتایج به دست آمده می‌باشد. بر این مبنا، حجم نمونه جهت تحلیل کفایت می‌کند (جدول شماره ۳).

شکل ۲. فرآیند انجام پژوهش (مآخذ: نگارندگان)

جدول ۲- گویه‌ها و شاخص‌های پژوهش (مآخذ: نگارندگان)

نوع متغیر	شاخص	گویه	هدف
مستقل	کالبد	به چه میزان از کالبد (ویلایی-آپارتمانی) زندگی خود رضایت دارید؟	سنجش رضایت مندی
وابسته	تعاملات اجتماعی	به چه میزان دیگر سالمندان محله‌ی خود را می‌شناسید؟	سنجش میزان تعاملات
وابسته	تعاملات اجتماعی	چه میزان وقت صرف گفت‌وگو و تعامل با دیگر سالمندان می‌کنید؟	سنجش میزان تعاملات
وابسته	تعاملات اجتماعی	به چه میزان در مراسم و جلسات مربوط به همسایگان سالمند خود (مثل عزا یا عروسی) شرکت می‌کنید؟	سنجش میزان تعاملات
وابسته	هویت	به نظر شما در صورت ورود سالمندان جدید به محله شما چه مقدار طول می‌کشد تا با آنها آشنا شوید؟	سنجش میزان آشنایی

سنجش احساس تعلق	مجبور شدن به فروش یا جابه جایی از محله چه مقدار برای شما ناگوار است؟(با در نظر گرفتن علاقه به دیگر سالمندان)	هویت	وابسته
سنجش میزان تعاون و همکاری	به چه میزان حس تعاون و همکاری برای حل مشکلات بین شما و دیگر سالمندان وجود دارد؟	هویت	وابسته
سنجش آگاهی	به چه میزانی از مشکلات و مسائل دوست سالمند خود آگاهی دارید؟	هویت	وابسته
سنجش احساس تعلق	به محیط زندگی خود به چه میزان احساس وابستگی می کنید؟	هویت (غنا حسی)	وابسته
سنجش میزان امنیت	در نبود دوست سالمند خود به چه میزان مراقب خانه و اموال وی می باشید؟	امنیت	وابسته
سنجش میزان امنیت	به چه میزان در محل زندگی خود در صورت تنها بودن احساس امنیت می کنید؟	امنیت	وابسته
سنجش میزان امنیت	در کالبد (ویلايي-پارتمانی) زندگی شما به چه میزان قلمروها با استفاده از در، نرده، حصارو...از یکدیگر تفکیک شده اند؟	امنیت	وابسته
سنجش میزان انرژی	نوررسانی چه بصورت طبیعی و چه مصنوعی به الگوی (ویلايي-پارتمانی) به چه میزان است؟	امنیت	وابسته
سنجش میزان خدمات در محله	میزان ارائه خدمات ضروری (بیمارستان، داروخانه و ...) بصورت شبانه روزی در محل زندگی شما چگونه است؟	امنیت	وابسته
سنجش انعطاف پذیری در تعاملات	در محیط محله ی شما چه میزان رفتارهایی مانند احوالپرسی و صحبت کردن سالمندها با هم در فضای محله اتفاق می افتد؟	انعطاف پذیری	وابسته
سنجش مبلمان فضای کالبدی	به چه میزان مبلمان فضای کالبدی (ویلايي-پارتمانی) محل زندگی خود را مناسب میدانید؟	انعطاف پذیری	وابسته
سنجش انعطاف پذیری	به چه میزان فضاهای داخلی محل زندگی شما (مسکونی-پارتمانی) با استفاده از مبلمان قابل تغییر است؟	انعطاف پذیری	وابسته
سنجش انعطاف پذیری	تا چه حد در محل زندگی شما از رنگهای شاد و سرزنده مانند آبی، قرمز، سبز و سفید در مصالح و متريال ها استفاده شده است؟	انعطاف پذیری	وابسته
سنجش دسترسی به فضاهای عمومی	به چه میزان به فضاهای عمومی مانند مساجد، پارکها و... دسترسی دارید؟	دسترسی	وابسته
سنجش دسترسی به حمل و نقل شهری	به چه میزان به حمل و نقل شهری و سایر زیرساختها دسترسی دارید؟	دسترسی	وابسته
سنجش دسترسی به آسانسور و ...	نحوه دسترسی شما به فضای مسکونی (ویلايي-پارتمانی) از طریق امکاناتی مانند آسانسور و دستگاه پله به چه میزان مناسب است؟	دسترسی	وابسته
سنجش آسایش محیطی	تا چه میزان محل زندگی شما (ویلايي-پارتمانی) دارای تهویه طبیعی و مصنوعی مناسب است؟	آسایش اقلیمی	وابسته
سنجش آسایش محیطی	به چه میزان در محل زندگی شما از عناصر طبیعی مانند (سبزه و گیاهان) استفاده شده است؟	آسایش اقلیمی	وابسته

وابسته	خوانایی	به چه میزان از فضاهای خوانا و قابل تشخیص در طراحی بخش های مختلف محل زندگی شما استفاده شده است؟	سنجش خوانایی در محل زندگی
وابسته	خوانایی	به چه میزان از مسیرهای ساده و بدون پیچ و خم در دسترسی های کالبدی (ویلایی-آپارتمانی) محل زندگی شما استفاده شده است؟	سنجش خوانایی مسیرهای بدون پیچ و خم در محل زندگی
وابسته	خوانایی	به چه میزان از علائم و نماهای آشنا و قابل تشخیص سالمندان در کالبد (ویلایی-آپارتمانی) شما استفاده شده است؟	سنجش خوانایی علائم آشنا سالمندان در محل زندگی

جدول ۳- آزمون KMO و ضریب بارتلت (مأخذ: نگارندگان)

df	سطح معناداری	متغیر KMO	آزمون بارتلت
۵۲۸	0/000	۴۲۲/۲۵۳۵	۰/۷۱۳

۵. معرفی نمونه ها

در پژوهش حاضر، دو نمونه از محلات مسکونی شهر قم انتخاب شده است که یکی از آنها محلات با الگوی مسکن ویلایی و دیگری محلات با الگوی مسکن آپارتمانی است. هدف اصلی از این انتخاب، این بوده است که محلات مورد مطالعه به گونه ای برگزیده شوند که متغیرهای مستقل ثانویه مانند قومیت، وضعیت اقتصادی، مرتبه اجتماعی و غیره کمترین اثرگذاری را بر متغیر وابسته یعنی حس سرزندگی سالمندان داشته باشند. به عبارت دیگر، در محله ها و نمونه های مورد مطالعه باید این متغیرهای ثانویه تأثیر یکسانی بر روی متغیر وابسته (حس سرزندگی سالمندان) داشته باشند. برای این منظور، محلات انتخابی از بعد قدمت (چه آپارتمانی و چه ویلایی) از دیرینه ترین نوع محلات در نوع خود بوده اند و افراد ساکن در آنها مدت زمان زیادی را در این محلات سکونت داشته اند. علاوه بر این، هر دو محله انتخاب شده در مناطق نسبتاً خوب و گران شهر قم قرار دارند و افراد ساکن در این محلات از نظر مالی در وضعیت نسبتاً خوبی قرار دارند. این ویژگی ها در هر دو محله انتخابی وجود داشته و به طور کلی شرایط مشابهی برای مقایسه ایجاد کرده است. در ادامه و پیش از بیان نتایج و یافته های تحقیق، این دو نمونه از محلات معرفی خواهند شد.

۵-۱. شهر قم

استان قم با ۱۱۲۳۸ کیلومتر مربع، معادل ۶۸ صدم درصد از مساحت کل ایران را تشکیل می دهد. موقعیت جغرافیایی این استان، به دلیل قرارگیری در مرکز کشور و در محدوده فلات مرکزی ایران، باعث شده است که قم به عنوان مهم ترین مرکز ثقل جغرافیایی کشور شناخته شود. به همین دلیل، از آن به عنوان چهارمین شهر مهاجرپذیر کشور یاد می شود (سازمان مسکن و شهرسازی قم ۱۳۸۹، ۲۲؛ لطفی و همکاران ۱۳۹۲، ۸۰). بر اساس آخرین سرشماری که در سال ۱۴۰۲ انجام شد، جمعیت قم یک میلیون و ۴۳۵ هزار نفر است که از این تعداد، سهم سالمندان ۶۵ سال به بالا معادل ۸۴ هزار نفر و حدود ۵.۹ درصد از جمعیت می باشد (سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان قم ۱۴۰۲؛ شاکرآرانی ۱۴۰۱). در این پژوهش، دو نمونه از محلات مسکونی (ویلایی و آپارتمانی) در شهر قم انتخاب شده است. بر اساس ماهیت تحقیق، یک نمونه از این محله ها با الگوی مسکن ویلایی و نمونه دیگر با الگوی مسکن آپارتمانی (مجمع ها) می باشد.

۵-۲. محله خیابان دانیال نبی

خیابان دانیال نبی قم یکی از قدیمی‌ترین و شناخته‌شده‌ترین خیابان‌های منطقه ۴ قم است که دارای مساحتی معادل ۶۲ هکتار می‌باشد. تقریباً تمام خانه‌های آن به صورت ویلایی احداث شده‌اند. ساکنان این خیابان اکثراً از اهالی قدیمی شهر قم هستند و به طور کلی، محله دارای قشر مذهبی و جمعیت سالمند بالایی می‌باشد. منطقه انتخاب شده حد فاصل خیابان‌های قائم و لقمان حکیم است و یک مسجد محلی در آن واقع شده است. در مقابل مسجد، یک میدان کوچک با فضای سبز وجود دارد و در کنار آن چند واحد تجاری از جمله نانوايي، فروشگاه، قصابی و غیره قرار دارند که این منطقه را می‌توان به عنوان مرکز محله معرفی کرد. با توجه به حضور جمعیت بالا در مسجد، که برای اقامه نماز جماعت گرد هم می‌آیند و اکثریت آن‌ها را قشر سالمند تشکیل می‌دهند، می‌توان به تعداد زیاد سالمندان در این محله پی برد. الگوی اکثر خانه‌های این منطقه به صورت ویلایی (شمالی‌ساز، جنوبی‌ساز) است که هر یک دارای حیاط مختص به خود می‌باشند (خلیفه‌شوشتری و منان‌ریسی ۱۴۰۱، ۱۲۱) (شکل ۳).

۵-۳. محله خیابان انسجام

خیابان انسجام یکی از محلات منطقه ۴ شهرداری قم می‌باشد. این محله یکی از مهم‌ترین و معروف‌ترین خیابان‌های شهر قم است که در حد فاصل خیابان جمهوری و میدان دانیال نبی واقع شده و مساحتی بالغ بر ۱۰۹ هکتار دارد. همچنین این محله دارای چند خیابان فرعی مهم از جمله خیابان‌های جامی، شهید دزفولی و شهیدان محرابی است. اکثر خانه‌های این محله به صورت مسکونی (آپارتمانی) و با تعداد طبقات ۴ تا ۸ طبقه ساخته شده‌اند، در حالی که نوع مسکونی ویلایی به ندرت در آن دیده می‌شود. تعداد ۷ مجتمع مسکونی از فضاهای پرجمعیت و مهم محله بوده و از جمله کاربری‌های مهم آن می‌توان به مدرسه، مسجد، فضای سبز، فروشگاه، مجموعه ورزشی و غیره اشاره کرد. این موضوع بیانگر شهرسازی و ساختار مناسب این محله است. اکثر ساکنین این محل را اهالی قدیمی و قشر متوسط به بالا تشکیل داده‌اند (شکل ۳).

شکل ۳- نقشه و تصاویر الگوی کالبدی از بافت محله دانیال نبی و انسجام قم (مآخذ: نگارندگان)

جدول ۸- مشخصات کالبدی نمونه های مورد مطالعه (مآخذ: نگارندگان)

ردیف	نام محله	نوع مسکن	سازمان دهی فضایی	مرکز محله
۱	محله دانیال نبی قم	ویلايي	شبکه ای	مسجد-فضای سبز
۲	محله انسجام قم	آپارتمانی	خوشه ای	پارک-فضای سبز

۶. یافته های پژوهش

این بخش به معرفی محله های مورد بررسی در این پژوهش و تحلیل نتایج به دست آمده از ساکنان این محله ها اختصاص دارد.

یافته های توصیفی مستخرج از پرسشنامه

۶-۱. توزیع فراوانی محلات مورد مطالعه

با توجه به جدول ۴، جامعه مورد مطالعه جمعاً ۲۹۰ نفر می‌باشد که ۱۵۵ نفر از خیابان دانیال نبی قم و ۱۳۵ نفر از خیابان انسجام قم بوده‌اند.

جدول ۴- توزیع فراوانی جامعه محلات مورد مطالعه (مآخذ: نگارندگان)

ردیف	عنوان	فراوانی	درصد
۱	خیابان دانیال نبی قم	۱۵۵	۵۳
۲	خیابان انسجام قم	۱۳۵	۴۷
۳	جمع کل	۲۹۰	۱۰۰

۳-۶. توزیع فراوانی جنسیت

باتوجه به جدول شماره ۵ از جامعه مورد مطالعه ۵۸/۶۲ درصد آن را آقایان و ۴۱/۳۸ درصد آن را بانوان تشکیل داده‌اند.

جدول ۵- توزیع فراوانی جنسیت محلات مورد مطالعه (مآخذ: نگارندگان)

ردیف	جنسیت	مرد	زن
۱	خیابان دانیال نبی قم	۸۷	۶۸
۲	خیابان انسجام قم	۸۳	۵۲
۳	جمع کل	۱۷۰	۱۲۰
۴	درصد	۵۸/۶۲	۴۱/۳۸

۳-۶. توزیع فراوانی وضعیت روانی پاسخگویان

بررسی وضعیت سلامت روانی جمعیت مورد مطالعه نشان می‌دهد که اکثریت قریب به اتفاق آن‌ها (۹۵/۸۶٪) فاقد هرگونه مشکل روانی بوده و از سلامت روانی مناسبی برخوردار هستند. تنها (۳/۴۵٪) از افراد دارای مشکلات روانی می‌باشند و درباره (۰/۶۹٪) نیز اطلاعاتی در دسترس نیست. این آمارها حاکی از وضعیت مطلوب سلامت روانی در این جمعیت است. به طور کلی، می‌توان گفت که جمعیت مورد بررسی از نظر سلامت روانی در سطح مناسبی قرار دارند و مشکلات روانی در بین آن‌ها تا حد زیادی محدود است.

جدول ۶- توزیع فراوانی وضعیت روانی پاسخگویان (مآخذ: نگارندگان)

ردیف	وضعیت روانی	فراوانی	درصد
------	-------------	---------	------

۹۵/۸۶	۲۷۸	بدون مشکل	۱
۳/۴۵	۱۰	دارای مشکل	۲
۰/۶۹	۲	گم شده	۳
۱۰۰	۲۹۰	جمع کل	

۴-۶. توزیع فراوانی نوع مسکن پاسخگویان

بررسی نوع مسکن در جمعیت مورد مطالعه نشان می‌دهد که بخش قابل توجهی از افراد (۵۰/۶۹٪) در واحدهای مسکونی ویلایی زندگی می‌کنند. در مقابل، (۴۷/۵۹٪) از جمعیت در آپارتمان‌ها سکونت دارند. برای (۱/۷۲٪) از افراد نیز اطلاعاتی درباره نوع مسکن آن‌ها در دسترس نیست. این آمارها نشان می‌دهد که در این جمعیت، سهم واحدهای مسکونی ویلایی و آپارتمانی تقریباً برابر است. بنابراین، می‌توان گفت که از نظر نوع مسکن، وضعیت نسبتاً متعادلی در این جمعیت وجود دارد و هر دو نوع واحد مسکونی به میزان قابل توجهی حضور دارند. این تنوع در نوع مسکن بیانگر وضعیت مناسب مسکن در این جامعه است.

جدول ۷- توزیع فراوانی نوع مسکن پاسخگویان (مآخذ: نگارندگان)

ردیف	نوع مسکن	فراوانی	درصد
۱	ویلایی	۱۴۷	۵۰/۶۹
۲	آپارتمانی	۱۳۸	۴۷/۵۹
۳	گم شده	۵	۱/۷۲
	جمع کل	۲۹۰	۱۰۰

۵-۶. یافته‌های استنباطی پژوهش

پیش از تحلیل داده‌ها، قابلیت اعتماد پرسشنامه و سوالات آن مورد ارزیابی قرار گرفت و همچنین اعتبار آن‌ها سنجیده شد. به منظور ارزیابی روایی ابزار پژوهش، از ضریب همبستگی آلفای کرونباخ استفاده شد. با توجه به استاندارد مرسوم برای ضریب اعتماد (۰/۷)، نتایج نشان می‌دهد که سوالات و پرسشنامه دارای قابلیت اعتماد قابل قبولی هستند و می‌توان به نتایج به دست آمده از آن‌ها اتکا کرد (جدول ۹). جهت اثبات یا رد فرضیه تحقیق (مبنی بر رابطه میان حس سرزندگی سالمندان و الگوی مسکن در بافت‌های مسکونی)، می‌توان به جدول تحلیل آزمون فرضیه میانگین‌ها اشاره کرد. این جدول بیانگر آن است که آیا تفاوت معناداری بین متغیرهای بیان شده در پژوهش حاضر وجود دارد یا خیر. بخش بسیار مهم جدول که به آن می‌توان اشاره کرد، significance یا همان ضریب سطح معناداری است که با نماد sig نمایش داده شده است. سطح معناداری به معنای معیار یا میزانی است که به عنوان پایه معناداری به حساب می‌آید و با خطای نوع اول قیاس می‌شود. عموماً در تحقیقات علوم انسانی و علوم پزشکی، این میزان به ترتیب ۰/۰۵ و ۰/۰۱ در نظر گرفته می‌شود. بر این اساس، چنانچه نتایج بررسی رابطه متغیر یا تفاوت آن‌ها کمتر از ۰/۰۵ باشد، احتمال تصادفی بودن این تفاوت یا ارتباط بسیار کم است و نتیجه حاصل بیانگر آن است که تفاوت یا رابطه موردنظر معنادار می‌باشد. اما چنانچه این ضریب بیشتر از ۰/۰۵ باشد، احتمال اتفاقی بودن نتیجه حاصل زیاد است و رابطه یا تفاوت متغیرها به صورت معنادار نیست. در نتیجه و با استناد به ضریب حاصله در پژوهش طبق جدول ۵ که ۰/۱۴ می‌باشد، می‌توان چنین دریافت نمود که از نظر آماری، اختلاف معنی‌داری بین الگوی کالبدی (ویلایی-آپارتمانی) بافت

مسکونی بر حس سرزندگی سالمندان وجود دارد. به عبارت دیگر، بین حس سرزندگی سالمندان در بافت‌های مسکونی (ویلايي-آپارتمانی) تفاوت و اختلاف معناداری وجود دارد (جدول ۱۰). در جدول شماره ۱۱، به ضریب تفاوت معناداری بین محلات مختلف پژوهش حاضر پرداخته شده است. نتایج حاصله از آزمون تی، تفاوت میانگین حس سرزندگی سالمندان در بین پاسخگویان دو محله دانیال نبی قم (ویلايي) و انسجام قم (آپارتمانی) را نشان می‌دهد. بر اساس یافته‌های پژوهش، می‌توان بیان نمود که میزان حس سرزندگی سالمندان پاسخگویان محله انسجام ۱/۹۳ و دانیال نبی ۲/۰۲ تفاوت دارد و این تفاوت ۰/۰۰ معنی‌دار است. بدین معنی که میانگین احساس سرزندگی در محله انسجام کمتر از دانیال نبی می‌باشد. حس سرزندگی سالمندان محله دانیال نبی قم در حد متوسط است، در حالی که در محله انسجام کمتر می‌باشد. در ادامه، جهت اثبات فرضیه تحقیق، می‌توان به آزمون همبستگی پیرسون که در جدول شماره ۱۲ ارائه شده است، اشاره کرد. پس از نرمال‌سازی داده‌ها، از روش همبستگی برای تحلیل استفاده شد. در تحقیقات همبستگی، پس از تأیید وجود رابطه و تعیین جهت آن، امکان محاسبه مقدار و ضریب همبستگی فراهم می‌شود. ضریب همبستگی در بازه‌ای از +۱ تا -۱ قرار دارد؛ بدین معنا که در صورت عدم وجود همبستگی، ضریب صفر خواهد بود و نشان‌دهنده عدم ارتباط بین دو متغیر است. اگر ضریب همبستگی در محدوده صفر تا +۱ باشد، نشان‌دهنده همبستگی مثبت و همسو بودن تغییرات متغیرها است. هرچه این ضریب به صفر نزدیک‌تر شود، همبستگی مثبت ضعیف‌تر و هرچه به +۱ نزدیک‌تر باشد، همبستگی مثبت قوی‌تر خواهد بود. همچنین، اگر ضریب همبستگی بین صفر تا -۱ قرار گیرد، نشان‌دهنده همبستگی منفی است، به این معنا که تغییرات متغیرها در خلاف جهت یکدیگر رخ می‌دهد. هرچه ضریب به صفر نزدیک‌تر باشد، همبستگی منفی ضعیف‌تر و هرچه به -۱ نزدیک‌تر شود، همبستگی منفی قوی‌تر خواهد بود (ارزانی بیرگانی و وحیاتی، ۱۴۰۲، ۴۷). بنابراین، با توجه به نتایج به‌دست‌آمده بر اساس جدول شماره ۱۲، می‌توان با اطمینان اظهار داشت که با توجه به سطح معنی‌داری داده شده در جدول فوق که برابر ۰/۰۰۰ و مقایسه آن با میزان خطای مجاز ۰/۰۵، با اطمینان ۹۵ درصد فرض H_0 رد می‌شود؛ بدین معنا که بین الگوی بافت مسکونی (ویلايي) و حس سرزندگی سالمندان از لحاظ آماری رابطه معنی‌داری وجود دارد. همچنین، با توجه به مقدار و علامت ضریب همبستگی پیرسون داده شده در جدول فوق که برابر ۰/۷۲۸ می‌باشد، این رابطه از نوع مستقیم و مثبت است، یعنی هرچه الگوی بافت مسکونی محله مورد سکونت ویلايي باشد، حس سرزندگی در سالمندان بیشتر و مثبت‌تر خواهد بود. از طرفی، با توجه به تحلیل سطح معنی‌داری داده شده در جدول فوق که برابر ۰/۰۰۰ و مقایسه آن با میزان خطای مجاز ۰/۰۵، با اطمینان ۹۵ درصد فرض H_0 رد می‌شود؛ بدین معنا که بین الگوی بافت مسکونی (آپارتمانی) و حس سرزندگی سالمندان از لحاظ آماری رابطه معنی‌داری وجود دارد. همچنین، با توجه به مقدار و علامت ضریب همبستگی پیرسون داده شده در جدول فوق که برابر ۰/۴۳۲- می‌باشد، این رابطه از نوع معکوس است، یعنی هرچه الگوی بافت مسکونی از نوع آپارتمانی باشد، حس سرزندگی سالمندان از سکونت در منازل آپارتمانی کمتر است. لذا تمایل آن‌ها به سکونت در بافت مسکونی ویلايي بیشتر و تمایل به سکونت در بافت مسکونی آپارتمانی کمتر خواهد بود.

در نتیجه، یافته‌های پژوهش شامل موارد زیر می‌باشد:

۱. تفاوت‌های الگوی مسکونی: بررسی تفاوت‌های ساختاری و فضایی بین محله ویلايي و محله آپارتمانی، از جمله ابعاد فیزیکی، دسترسی به فضاهای سبز و امکانات اجتماعی.

۲. حس سرزندگی: تحلیل حس سرزندگی سالمندان در هر دو نوع محله، شامل احساس رضایت از زندگی، ارتباطات اجتماعی و فعالیت‌های روزمره.

۳. عوامل مؤثر بر حس سرزندگی: معرفی عواملی که بر حس سرزندگی سالمندان تأثیرگذار هستند، مانند کیفیت فضاهای عمومی، امنیت محیطی و فرصت‌های اجتماعی.

جدول ۹- ضریب آلفای کرونباخ در این پژوهش (مأخذ: نگارندگان)

تعداد پرسش‌ها	ضریب آلفای کرونباخ
۱۵	۰/۷۴

جدول ۱۰- آنالیز واریانس آزمون برابری میانگین‌ها (مأخذ: نگارندگان)

مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	مقدار F	سطح معنی داری
۴۶۷/۰۷۷	۲	۲۳۳/۵۳۹	۴/۵۰۴	۰/۰۱۴
۴۹۲۵/۹۱۳	۲۸۵	۵۱/۸۵۲		
۵۳۹۲/۹۹۰	۲۸۷			
کل				

جدول ۱۱: مقایسه میانگین احساس سرزندگی در دومحله (مأخذ: نگارندگان)

S td. Error Mean	Std. Deviation	Mean	N	محله مورد مطالعه
/۰۵۶۸۴	/۹۱۴۵۷	۱/۹۳۴۴	۲۹۰	انسجام
۰۶/۵۰۳	/۶۷۲۶۶	۲/۰۱۸۷	۲۹۰	دانیال نبی قم

جدول ۱۲- ضریب همبستگی پیرسون ارتباط بین الگوی بافت مسکونی (ویلاهی و آپارتمانی) بر حس سرزندگی سالمندان (مأخذ: نگارندگان)

حس سرزندگی سالمندان		
الگوی بافت مسکونی (ویلاهی)	ضریب همبستگی پیرسون	۰/۷۲۸
	سطح معنی داری	۰/۰۰۰
	حجم نمونه	۲۰۳
الگوی بافت مسکونی (آپارتمانی)	ضریب همبستگی پیرسون	-۰/۴۳۲
	سطح معنی داری	۰/۰۰۰
	حجم نمونه	۱۷۷

۷. بحث

ارتباط بین حس سرزندگی سالمندان با بهبود و ارتقای عملکرد فردی و اجتماعی، اهمیت این موضوع را دوچندان کرده است. بر اساس شواهد موجود، بهبود حس سرزندگی سالمندان می‌تواند به ارتقای کارایی در هر دو بعد فردی و اجتماعی منجر شود. تحقیقات نشان می‌دهد که تقریباً تمام کشورهای جهان با روند رشد جمعیت سالمندان مواجه خواهند شد. پیش‌بینی‌ها حاکی از آن است که جمعیت جهان تا سال ۲۰۵۰ به ۹.۷ میلیارد نفر خواهد رسید که از این تعداد، حدود ۲ میلیارد نفر بالای ۶۰ سال سن خواهند داشت (United Nations 2019). بنابراین، افزایش حس سرزندگی در سالمندان می‌تواند عاملی مؤثر در بهبود کارآمدی فردی و اجتماعی آنان باشد. این پژوهش با هدف تبیین تأثیر الگوی کالبدی بافت مسکونی بر حس سرزندگی سالمندان (مطالعه موردی: محله دانیال نبی و محله انسجام قم) تدوین شده است. نتایج بررسی فرضیه‌ی اصلی پژوهش نشان می‌دهد که متغیر مستقل، یعنی نوع و کیفیت مسکن، تأثیر مثبت و معناداری بر حس سرزندگی سالمندان دارد. کیفیت بافت و کالبد مسکونی با افزایش حس سرزندگی سالمندان ارتباط مستقیمی دارد. بر اساس نتایج جدول ضریب همبستگی، میزان همبستگی بین ساختار کالبدی و حس سرزندگی سالمندان در بافت ویلایی ۰.۷۲۸ به‌دست آمده است که نشان‌دهنده‌ی رابطه‌ای مستقیم و معنادار میان حس سرزندگی سالمندان و کالبد مسکونی است. از سوی دیگر، ضریب همبستگی در بافت آپارتمانی ۰.۴۳۲- محاسبه شده است که بیانگر رابطه‌ای معکوس و غیرمستقیم بین حس سرزندگی سالمندان و زندگی در آپارتمان می‌باشد. همچنین، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که میزان حس سرزندگی سالمندان در محله‌ی انسجام ۱.۹۳ و در محله‌ی دانیال نبی ۲.۰۲ است که بیانگر تفاوت معنادار میان حس سرزندگی سالمندان در این دو محله می‌باشد. به عبارت دیگر، میانگین حس سرزندگی در محله‌ی انسجام کمتر از محله‌ی دانیال نبی است. بر این اساس، می‌توان نتیجه گرفت که سالمندان ساکن در بافت‌های ویلایی، در مقایسه با سالمندان ساکن در بافت‌های آپارتمانی، احساس سرزندگی بیشتری دارند. نتایج این پژوهش با مطالعات داخلی از جمله تحقیقات (بهاره رحیمیان و همکاران ۱۴۰۳) و (حامد حیاتی، ندا ارزانی بیرگانی ۱۴۰۲) و (احمد شوشتری، محمد منان رئیسی ۱۴۰۱) و تحقیقات خارجی مانند (رزانسکی ۲۰۲۳) تطابق دارد. در این پژوهش به نظر می‌رسد که میزان انعطاف‌پذیری در بافت‌های آپارتمانی نسبت به محله‌های ویلایی بیشتر باشد. با این حال، یکی از عوامل مؤثر بر افزایش حس سرزندگی سالمندان بر اساس شاخص‌های استخراجی امنیت می‌باشد که در محله‌های ویلایی، وجود امنیت بیشتر (از جمله حریم‌های اختصاصی و نیمه‌اختصاصی گسترده‌تر) نسبت به محلات آپارتمانی است.

۸. نتیجه گیری

امروزه تغییر و تحول در زندگی شهری و شهرنشینی بدون شک حس سرزندگی سالمندان را تحت تأثیر قرار داده است. کارشناسان بسیاری بر این باورند که نوع کالبدی بافت مسکونی (ویلایی- آپارتمانی) می‌تواند یکی از عوامل مؤثر و تعیین‌کننده بر حس سرزندگی سالمندان در محله‌های مسکونی باشد. با توجه به آنچه که در پیشینه تحقیق حاضر بررسی شد، بر اساس نظر کارشناسان، نوع کالبدی بافت محل سکونت، اعم از ویلایی یا آپارتمانی، در شکل‌گیری حس سرزندگی سالمندان تأثیرگذار است. همچنین، با تحلیل و آنالیز داده‌ها در رابطه با متغیر وابسته پژوهش، یعنی حس سرزندگی سالمندان، می‌توان تشریح کرد که در محله‌های دارای بافت ویلایی نسبت به آپارتمانی، ناهمسانی معناداری بین دو متغیر اصلی پژوهش، یعنی ساختار کالبدی بافت‌های مسکونی و حس سرزندگی سالمندان، وجود دارد. از لحاظ آماری، پاسخ محله دارای بافت ویلایی (خیابان دانیال نبی قم) با پاسخ محله دارای بافت آپارتمانی (خیابان انسجام قم) ناهمسان و متفاوت است، به گونه‌ای که در محله دارای بافت ویلایی، سالمندان حس سرزندگی بیشتری دارند. بدین سبب، این گونه برداشت می‌شود که در محله‌های دارای بافت ویلایی، حس سرزندگی بیشتری نسبت به محله‌های دارای

بافت آپارتمانی وجود دارد. در محله آپارتمان‌نشین مورد مطالعه در این پژوهش، با وجود امکاناتی که بر ایجاد حس سرزندگی کمک می‌کند، مانند مراکز خرید اختصاصی، فضای سبز و...، لیکن این امکانات به برتری نسبی بافت‌های آپارتمانی در قیاس با بافت‌های ویلایی از لحاظ حس سرزندگی سالمندان منتهی نشده است. بر این اساس، می‌توان بیان داشت که با استناد به تجزیه و تحلیل داده‌ها، حس سرزندگی سالمندان در محله‌های دارای بافت ویلایی‌نشین بیشتر از بافت آپارتمان‌نشین است و ویلایی بودن بافت محلات منجر به آن می‌شود که سالمندان احساس سرزندگی بهتری داشته باشند.

در ادامه، به ارائه راه‌حل‌ها و پیشنهادات عملی برای بهبود الگوهای مسکونی و افزایش حس سرزندگی سالمندان بر اساس شاخص‌های مورد سنجش در دو محله دانیال نبی و محله انسجام شهر قم پرداخته می‌شود:

- ایجاد فضاهای عمومی مانند میدان‌ها، پارک‌های کوچک محلی و نشیمن‌های جمعی در محله جهت افزایش تعاملات و آشنایی بیشتر سالمندان با یکدیگر.
- طراحی مسیرهای پیاده‌روی با نیمکت‌های استراحت در فواصل مناسب برای تسهیل گفت‌وگو و دیدارهای اجتماعی.
- برگزاری رویدادهای فرهنگی مخصوص سالمندان برای تشویق آن‌ها به مشارکت اجتماعی.
- تشویق مشارکت سالمندان در تصمیم‌گیری‌های محل زندگی خود.
- ایجاد فضاهای فرهنگی از جمله مساجد، سراهای محله و فضاهای جمعی جهت بازدید با یکدیگر در راستای افزایش حس تعاون.
- حفظ و احیای عناصر معماری سنتی و بومی در طراحی بافت مسکونی برای افزایش احساس تعلق.
- تفکیک فضاهای شخصی و عمومی با استفاده از نرده یا حصار.
- تقویت روشنایی محل سکونت، معابر و فضاهای عمومی برای کاهش ترس از جرم در ساعات شب و همچنین تفکیک فضاهای شخصی و عمومی با استفاده از نرده یا حصار.
- طراحی ورودی‌های قابل کنترل برای محلات، همراه با سیستم‌های نظارت اجتماعی و دوربین‌های امنیتی.
- توسعه برنامه‌های همیاران محله، که در آن سالمندان و سایر ساکنان برای گزارش مشکلات امنیتی همکاری کنند.
- طراحی فضاهای چندمنظوره که قابلیت تغییر و تطبیق با نیازهای سالمندان را داشته باشند (مثلاً فضاهایی که روزها محل گردهمایی و شب‌ها محل استراحت باشند).
- امکان تغییر کاربری ساختمان‌ها به مرور زمان با توجه به تغییر نیازهای سالمندان (مثلاً تبدیل خانه‌های شخصی به مراکز اجتماع).
- استفاده از مبلمان و تجهیزات قابل تنظیم برای استفاده راحت‌تر سالمندان در کالبد مسکونی و فضاهای عمومی.
- ایجاد مسیرهای پیاده‌روی بدون مانع، با سطح صاف و شیب‌های ملایم برای افراد دارای محدودیت حرکتی.

- طراحی ایستگاه‌های حمل‌ونقل عمومی نزدیک به مراکز خدماتی و درمانی، با امکانات ویژه سالمندان.
 - نصب رمپ‌ها، آسانسورها و نرده‌های محافظ در فضاهای عمومی و ورودی‌های ساختمان‌ها.
 - استفاده از پوشش گیاهی برای ایجاد سایه و کاهش دمای محیط در فصل‌های گرم.
 - طراحی معابر با تهویه طبیعی و جریان هوای مناسب برای کاهش گرمای شهری، خصوصاً در اقلیم گرم و خشک شهر قم.
 - اجرای سقف‌های سبز و دیوارهای زنده برای بهبود کیفیت هوای محله و کاهش آلودگی.
 - نصب تابلوهای راهنمای بزرگ و خوانا با علائم تصویری جهت تسهیل در دسترسی برای سالمندانی که مشکلات بینایی دارند.
 - استفاده از رنگ‌های متمایز و تضادهای بصری در معابر و فضاهای مسکونی جهت افزایش درک فضایی سالمندان.
 - طراحی مسیرهای پیاده‌روی و فضاهای عمومی با سازمان‌دهی واضح و قابل فهم جهت کاهش سردرگمی سالمندان.
- با توجه به پیشنهادات ارائه‌شده، می‌توان در کالبد بافت‌های مسکونی محلات شهر قم فضاهایی را ایجاد کرد که حس خوشحالی و تعلق را تقویت کرده و به افزایش حس سرزندگی سالمندان در کالبد مسکونی محلات کمک کند.

۹. تقدیر و تشکر

این پژوهش با یاد و خاطره مادر بزرگ عزیزم، [مرحومه صدیقه امیدی]، تقدیم می‌شود؛ کسی که زندگی و تجربه‌های ارزشمندش در دوران سالمندی، الهام‌بخش اصلی انتخاب این موضوع پژوهشی بود. مشارکت ایشان در این مطالعه و دیدگاه‌های خاصشان، نقش مهمی در غنای این تحقیق داشت. اگرچه دیگر در میان ما نیستند، اما یاد و خاطره‌شان همچنان راهنمای مسیر علمی من خواهد بود.

(شادی روح اموات صلوات)

منابع

ارزانی بیرگانی، ندا، حیاتی، حامد. ۱۴۰۲. تبیین تأثیر الگوی کالبدی بافت‌های مسکونی (ویلائی و آپارتمانی) بر تعاملات همسایگی (چهره به چهره) در محلات (مورد پژوهش: شهرک مسکونی نفت، نیوسایت، زیتون کارمندی و کیانپارس در شهر اهواز). هویت شهر.

امین‌پور، احمد، مدنی، رامین، حیاتی، حامد، دلداد، محمدعلی. ۱۳۹۴. بازشناسی مفاهیم مسکن و سکونت بر اساس آموزه‌های اسلامی. مطالعات معماری ایران، ۴۰(۱۴)، ۴۷-۶۰.

بختیاری‌منش، الهام، بختیاری‌منش، محیا. ۱۴۰۰. بررسی نقش عوامل کالبدی در سرزندگی خیابان نوبهار کرمانشاه، با رجوع به آراء کاربران فضا. معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، ۱۴(۳۴)، ۴۷-۶۴.

بنتلی، ای یین، الیک، آلن، مورین، پال، گلین، سومک، اسمیت، گراهام. ۱۳۸۲. محیط‌های پاسخده (مصطفی بهزادفر، مترجم). تهران: دانشگاه علم و صنعت .

بهره‌دار، امجد، مدنی، رامین، افشاری، محسن. ۱۴۰۲. ارائه الگوی کالبدی مسکن امروز با بهره‌گیری از کیفیات مطلوب خانه‌های تاریخی (نمونه موردی: شهر کرمان). توسعه پایدار شهری، ۴(۱۱)، ۳۳-۵۰.

بینوا، سمیه. ۱۳۹۴. برنامه‌ریزی توسعه فضاهای عمومی شهر مشهد با رویکرد بهداشت، ایمنی و محیط زیست (HSE). دانشگاه زابل، دانشکده ادبیات و علوم انسانی .

پاکزاد، جهان‌شاه. ۱۳۹۹. جستاری پیرامون مفهوم و جایگاه سرزندگی. نشریه گفتمان طراحی شهری، ۱۱(۱)، ۴۵-۵۳.

پامیر، سای. ۱۳۸۳. آفرینش مرکز شهری سرزنده (مصطفی بهزادفر و امیر شکیبامنش، مترجمان). تهران: دانشگاه علم و صنعت .

پوردیهیمی، شهرام، مدنی، رامین، موسوی نیا، سیده فاطمه. ۱۳۹۶. عوامل کالبدی مؤثر بر ادراک تراکم در محیط‌های مسکونی، نمونه موردی: محلات مسکونی شهر مشهد. مطالعات معماری ایران، ۶ .

پورمحمدی، محمدرضا، روستایی، شهریور، اسدی، احمد. ۱۳۹۸. بررسی سرزندگی و رابطه آن با انتخاب نواحی مسکونی (مطالعه موردی: بافت فرسوده مرکزی شهر زنجان). نشریه علمی جغرافیا و برنامه‌ریزی، ۲۳(۶۷)، ۴۵-۶۵.

جیکوبز، جین. ۱۳۸۶. مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی (آرزو افلاطونی و حمیدرضا پارسی، مترجمان). تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران .

حسین‌زاده، ضیا، شکوه، سارا، مهربانی‌گلزار، محمدرضا. ۱۴۰۱. راهبردهای ارتقای سرزندگی در مجتمع‌های مسکونی مسکن مهر از طریق تحلیل تجربه زیسته ساکنان و آراء صاحب‌نظران. باغ نظر، ۱۱۰(۹)، ۷۹-۹۲.

حسینی، ابوالفضل، مجدی، علی اکبر، حسنی درمیان، غلام رضا. ۱۳۹۵. بررسی نقش حمایت اجتماعی بر روی کیفیت زندگی سالمندان شهر مشهد در سال ۱۳۹۳. نشریه سالمندشناسی، ۱(۲)، ۱۰-۱۸.

حیدری، علی‌اکبر، مهدی، سعدوندی، الهام، دمشناس، الهه، دمشناس. ۱۳۹۷. اولویت‌بندی شاخص‌های مرتبط با ترجیحات مسکونی افراد در سه مقیاس واحد مسکونی، آپارتمان و محله، مورد مطالعاتی: مقایسه دیدگاه ساکنین سه شهر مشهد، نیشابور و تربت جام .

خلیفه شوشتری، احمد، منان ریسی، محمد. ۱۴۰۱. تحلیل رابطه ساختار کالبدی بافت‌های مسکونی و تعاملات همسایگی، مورد مطالعاتی: رابطه الگوی مسکن و تعاملات چهره‌به‌چهره در محلات سمیه، باجک و فرهنگیان در شهر قم. معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، ۱۵(۴۰)، ۱۱۷-۱۲۷.

داوری، سهیلا، عقدک، پژمان، بابک، آناهیتا. ۱۳۹۵. بررسی شاخص‌های سلامت سالمندان استان اصفهان سال ۱۳۹۰-۹۲. مجله تحقیقات نظام سلامت، ۱۲(۳)، ۳۲۹-۳۳۴.

دهخدا، علی‌اکبر. ۱۳۷۷. لغت‌نامه دهخدا. تهران: انتشارات دانشگاه تهران .

رحیمیان، بهاره، سرکرده ای، الهام، کرمی، اسلام. ۱۴۰۳. ارزیابی عوامل کالبدی-فضایی مؤثر بر سالمندپذیری فضای اقامت سالمندان. نمونه موردی: سالمندان منطقه ۳ و ساکنین خانه سالمندان شاهرود. نشریه علمی مرمت و معماری ایران، ۱۴(۳۷)،.

رشیدکلویر، حجت‌الله، حسن زاده، پرستو، اکبری، حسن. ۱۴۰۰. مقایسه دلبستگی مکان، واکنش روانی و بهزیستی اجتماعی در ساکنان منازل شخصی و آپارتمانی شهر رشت. پژوهش‌های روانشناسی اجتماعی، ۱۱(۴۱)، ۷۹-۱۰۲.

رضایی، حسین، سلطانی، پروین. ۱۴۰۲. تبیین مدل روان‌شناختی تحقق سرزندگی در بستر معماری مسکونی. فصلنامه مطالعات فضا و مکان، ۲(۱)، ۱۵-۳۰.

رفعیان، مجتبی، نظری، مونس، داداش‌پور، هاشم. ۱۳۹۵. سنجش رضایتمندی سکونتی از مطلوبیت مکانی در نواحی شهری برنامه‌ریزی شده (مطالعه موردی: مهرشهر کرج). هویت شهر، ۲۷(۱۰)، ۳۱-۴۰.

زرقانی، سیدهادی، خوارزمی، امیدعلی، جوهری، لیلا. ۱۳۹۴. ارزیابی شاخص‌های فضایی-کالبدی شهر مشهد در راستای تبدیل شدن به شهر دوستدار سالمند.

سروری، هادی. ۱۳۹۹. ارزیابی مؤلفه‌های انعطاف‌پذیری فضاهای شهری در مشهد.

سعیدی زارنجی، سمیرا، یزدانی، محمدحسن، زارعی، قاسم. ۱۳۹۹. بررسی تطبیقی میزان رضایتمندی از دو الگوی خانه‌های ویلایی و مجتمع‌های مسکونی برج (مطالعه موردی: منطقه ۲ شهر اردبیل). معماری و شهرسازی ایران (JIAU)، ۱۱(۲)، ۲۳۹-۲۲۳.

سیادتان، سعیدرضا، عینی‌فر، علیرضا، حیدری، شاهین. ۱۴۰۲. ارتقاء تعامل سالمندی و مکان، مورد مطالعاتی: سالمندان ایرانی مقیم تورنتو. معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، ۱۶(۴۲)، ۷۹-۹۰.

شاگر آرانی، محمدجواد. ۱۴۰۱. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان قم.

شریف‌زاده، غلامرضا، مودی، میترا، اخباری، سیدهادی. ۱۳۸۹. وضعیت سلامت سالمندان تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی(ره). نشریه سالمند: مجله سالمندی ایران، ۵(۳)،.

شمشادی، زهرا، نصرالهی، بیتا، جمهری، فرهاد. ۱۴۰۱. نقش نیازهای بنیادین روان‌شناختی و جهت‌گیری مذهبی در پیش‌بینی سرزندگی ذهنی سالمندان. مجله مطالعات اسلامی در حوزه سلامت، ۶(۳)، ۷۷-۸۶.

شهرآبادی، زهرا، نامنی، ابراهیم. ۱۴۰۲. آزمون مدل ساختاری سرمایه‌های روان‌شناختی با امید به زندگی در زنان دارای کودک معلول ذهنی-حرکتی: نقش میانجی حمایت اجتماعی ادراک‌شده و سرزندگی. روانشناسی افراد استثنایی، ۱۲(۴۸)، ۱۴۵-۱۱۷.

صفری شیخ علی کلایه، بهاره، ترابی، زهره. ۱۴۰۱. بررسی عوامل کالبدی میدان بهارستان در سرزندگی شهروندان تهران. مطالعات هنر اسلامی، ۴۷(۱۹)، ۶۵۳-۶۷۱.

صیادی، اختر، عابدینی، صدیقه، عابدینی، سمیره، کمال‌زاده، حسام‌الدین. ۱۴۰۲. مرور خودمراقبتی و سواد سلامت سالمندان در ایران. مجله اطلاع‌رسانی پزشکی نوین، ۹(۱)، ۸۹-۸۰.

- طاهر طلوع دل، محمد صادق، سادات، سیده اشرف. ۱۳۹۶. مولفه‌های عامل ایجاد سرزندگی ساکنین فضاهای زیستی. معماری و شهرسازی پایدار، (۱)۵، ۴۷-۶۰.
- طهیری، فرحناز، غلامعلی زاده، حمزه. ۱۴۰۰. بررسی رابطه‌ی بین نمادها در محیط کالبدی سالمندان و ایجاد حس سرزندگی در آنان. مهندسی و مدیریت ساخت، ۶(۲)، ۲۹-۳۸.
- علی الحسابی، مهران، رفیعی، فرخنده. ۱۳۹۱. ارزیابی نیازمندیهای سالمندان در فضاهای شهری، مطالعه موردی: پارک خلد برین شیراز. معماری و شهرسازی آرمان شهر، ۵(۹)، ۲۴۷-۲۵۷.
- عیسی‌لو، شهاب‌الدین، جمعه‌پور، محمود، خاکساری‌رفسنجانی، علی. ۱۳۹۶. نیازها و مشکلات سالمندان در فضای شهری مورد شناسی: (خیابان‌های بخش مرکزی شهر قم). پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، ۶(۲)، ۱-۳۹.
- فکور، هدی، زردشت، رقیه، قنبری مقدم، اکرم و محمدی، مجتبی. ۱۴۰۰. ارزیابی جامع ابعاد سلامت سالمندان مقیم منزل و سالمندان مقیم مراکز نگهداری در شهر سبزوار. نوید نو، ۲۳(۷۶)، ۷۲-۸۳.
- کریر، راب. ۱۳۸۴. فضای شهری (خسرو هاشمی نژاد، Trans). انتشارات خاک.
- کلانتر، ماندانا، تیرگر، آرام، پورهادی، سمانه. ۱۳۹۹. تبیین مؤلفه‌های تناسب ساختاری مساجد دوستدار سالمند: یک مطالعه کیفی. نشریه سالمند: مجله سالمندی ایران، ۱۶(۳)، ۳۶۲-۳۷۵.
- گروت، لیندا و وانگ، دیوید. ۱۳۹۲. (علیرضا عینی فر، Trans). انتشارات دانشگاه تهران.
- گل، یان. ۱۳۸۷. زندگی در فضای میان ساختمانها (شیما شصتی، Trans). تهران، جهاد دانشگاهی.
- گلکار، کورش. ۱۳۸۶. مفهوم کیفیت سرزندگی در طراحی شهری. مجله صفا، ۱۶(۴۴)، ۶۶-۷۵.
- لطفی، صدیقه، مهدی، علی، مهدیان بهنمیری، معصومه. ۱۳۹۲. ارزیابی شاخص های شهر سالم در منطقه دو شهر قم. نشریه مطالعات توسعه اجتماعی - فرهنگی، ۱(۲)، ۷۶-۹۹.
- محبی نژاد، سارا، موحد، خسرو، حیدری، علی اکبر، تقی پور، ملیحه. ۱۴۰۲. تبیین شاخص های کیفیت بصری مسکن آپارتمانی شیراز به روش نحو فضا. فصلنامه علمی و پژوهشی نگرش های نو در جغرافیای انسانی، ۱۵(۱)، ۵۷-۸۶.
- محمدزاده، رحمت. a1۳۹۴. بررسی تطبیقی الگوی مجتمع های مسکونی ویلائی و آپارتمانی (مطالعه موردی شهر جدید سهند). نشریه علمی جغرافیا و برنامه ریزی، ۱۹(۵۴)، ۲۷۹-۳۰۲.
- محمدزاده، رحمت. b1۳۹۴. تحلیل فضاهای گذران اوقات فراغت سالمندان پارک گلستان شهر تبریز و ارائه راهکارها. هویت شهر، ۹(۲۳)، ۴۷-۵۸.
- معین، محمد. ۱۳۶۲. فرهنگ فارسی (Vol. ۴). انتشارات سپهر: تهران.
- مولایی هاشجین، مهسا، کریمی آذری، امیر رضا، کریمی، باقر، مهدی نژاد، جمال الدین. ۱۴۰۰. تحلیل سرزندگی در فضاهای مجموعه های مسکونی (مفهوم، مولفه ها و شاخص های تاثیرگذار). دانش شهرسازی، ۱۵(۱)، ۱۱۳-۱۲۹.
- میرزایی، محمد، شمس قهفرخی، مهری. ۱۳۸۶. جمعیت شناسی سالمندان در ایران بر اساس سرشماریهای ۱۳۸۵-۱۳۳۵. سالمند: مجله سالمندی ایران، ۲(۳)، ۳۳۱-۳۲۶.

نکویی، ستاره، صابری، حمید. ۱۴۰۰. تبیین برنامه‌ریزی فضاهای شهری دوستدار سالمند، نمونه موردی: محله هزار جریب. مهندسی و مدیریت ساخت، ۶(۲)، ۳۹-۵۴.

وطن‌خواه، محمد، مهرابی‌زاده، هنرمند. ۱۳۹۲. اثربخشی آموزش مهارت‌های کیفیت زندگی به شیوه گروهی بر شادکامی و سرزندگی سالمندان مرد شهر اهواز. مجله مطالعات علوم پزشکی، ۲۴(۱۰)، ۸۰۰-۸۱۱.

REFRENC

- Arzani Birgani, Neda, Hayati, Hamed. 2023. Explaining the Impact of the Morphological Pattern of Residential Fabrics (Villa and Apartment) on Face-to-Face Neighborhood Interactions in Neighborhoods (Case Study: Naft Residential Complex, New Site, Zeytoon Karmandi, and Kianpars in Ahvaz City). *Hoviat-e Shahr*.
- Aminpour, Ahmad, Madani, Ramin, Hayati, Hamed, Deldadeh, Mohammad Ali. 2015. Recognizing the Concepts of Housing and Residence Based on Islamic Teachings. *Iranian Architecture Studies*, 40(14), 47-60.
- Bakhtiari Manesh, Elham, Bakhtiari Manesh, Mahya. 2021. Examining the Role of Physical Factors in the Vitality of Nobahar Street in Kermanshah, Based on Users' Opinions. *Armanshahr Architecture & Urban Planning*, 14(34), 47-64.
- Bentley, Ian, Alcock, Alan, Murrain, Paul, McGlynn, Smith, Graham. 2003. *Responsive Environments* (Mostafa Behzadfar, Trans.). Tehran: Iran University of Science and Technology.
- Bahrehdar, Amjad, Madani, Ramin, Afshari, Mohsen. 2023. Providing a Morphological Model for Contemporary Housing by Utilizing the Desirable Qualities of Historical Houses (Case Study: Kerman City). *Sustainable Urban Development*, 4(11), 33-50.
- Binaava, Somayeh. 2015. Planning the Development of Public Spaces in Mashhad City with a Health, Safety, and Environment (HSE) Approach. *University of Zabol, Faculty of Literature and Humanities*.
- Pakzad, Jahanshah. 2020. An Inquiry into the Concept and Status of Vitality. *Journal of Urban Design Discourse*, 1(1), 45-53.
- Pamir, Say. 2004. *Creating a Lively Urban Center* (Mostafa Behzadfar & Amir Shakibamanesh, Trans.). Tehran: Iran University of Science and Technology.
- Pourdyehimi, Shahram, Madani, Ramin, Mousavi Nia, Seyedeh Fatemeh. 2017. Physical Factors Affecting the Perception of Density in Residential Environments, Case Study: Residential Neighborhoods of Mashhad. *Iranian Architecture Studies*, 6.
- Pourmohammadi, Mohammadreza, Roustaei, Shahrivar, Asadi, Ahmad. 2019. Examining Vitality and Its Relationship with Residential Area Selection (Case Study: Central Deteriorated Fabric of Zanjan City). *Scientific Journal of Geography and Planning*, 23(67), 45-65.
- Jacobs, Jane. 2007. *The Death and Life of Great American Cities* (Arzou Aflatouni & Hamidreza Parsi, Trans.). Tehran: Tehran University Press.
- Hosseinzadeh, Zia, Shokouh, Sara, Mehrabani Golzar, Mohammadreza. 2022. Strategies for Enhancing Vitality in Mehr Housing Complexes through the Analysis of Residents' Lived Experiences and Experts' Opinions. *Bagh-e Nazar*, 110(19), 79-92.

- Hosseini, Abolfazl, Majdi, Ali Akbar, Hasani Darmian, Gholam Reza. 2016. Examining the Role of Social Support on the Quality of Life of the Elderly in Mashhad City in 2014. *Journal of Gerontology*, 1(2), 10-18.
- Heydari, Ali Akbar, Mahdi, Saadvandi, Elham, Damshenas, Elahe, Damshenas. 2018. Prioritizing Indicators Related to Residential Preferences at Three Scales: Housing Unit, Apartment, and Neighborhood; Case Study: Comparison of Residents' Perspectives in the Three Cities of Mashhad, Nishapur, and Torbat Jam.
- Khalifeh Shushtari, Ahmad, Manan Raeisi, Mohammad. 2022. Analyzing the Relationship between the Physical Structure of Residential Fabrics and Neighborhood Interactions: Case Study of the Relationship between Housing Patterns and Face-to-Face Interactions in Somayeh, Bajak, and Farhangiyan Neighborhoods in Qom City. *Armanshahr Architecture and Urban Planning*, 15(40), 117-127.
- Davari, Sohaila, Aghdak, Pejman, Babak, Anahita. 2016. Examining the Health Indicators of the Elderly in Isfahan Province (2011-2013). *Journal of Health System Research*, 12(3), 329-334.
- Dehkhoda, Ali Akbar. 1998. *Dehkhoda Dictionary*. Tehran: University of Tehran Press.
- Rahimian, Bahareh, Sarkardehei, Elham, Karami, Eslam. 2024. Evaluating the Spatial-Physical Factors Influencing Elder-Friendly Residential Spaces: Case Study of Elderly Residents in District 3 and a Nursing Home in Shahroud. *Scientific Journal of Restoration and Iranian Architecture*, 14(37).
- Rashid Kalouir, Hojjatollah, Hassanzadeh, Parastoo, Akbari, Hasan. 2021. Comparison of Place Attachment, Psychological Response, and Social Well-Being among Residents of Private Homes and Apartments in Rasht City. *Journal of Social Psychology Research*, 11(41), 79-102.
- Rezaei, Hossein, Soltani, Parvin. 2023. Explaining the Psychological Model for Achieving Vitality in the Context of Residential Architecture. *Quarterly Journal of Space and Place Studies*, 2(1), 15-30.
- Rafieian, Mojtaba, Nazari, Monis, Dadashpour, Hashem. 2016. Measuring Residential Satisfaction with Spatial Desirability in Planned Urban Areas (Case Study: Mehrshahr, Karaj). *Urban Identity*, 27(10), 31-40.
- Zarghani, Seyed Hadi, Kharazmi, Omidali, Johari, Leila. 2015. Evaluating the Spatial-Physical Indicators of Mashhad City in the Path toward Becoming an Elder-Friendly City.
- Sarvari, Hadi. 2020. Evaluation of Urban Space Flexibility Components in Mashhad.
- Saidi Zaranji, Samira, Yazdani, Mohammad Hassan, Zarei, Ghasem. 2020. Comparative Study of Satisfaction Levels between Two Housing Models: Villas and High-Rise Residential Complexes (Case Study: District 2, Ardabil City). *Journal of Iranian Architecture and Urbanism (JIAU)*, 11(2), 223-239.
- Sayyadatan, Saeidreza, Einifar, Alireza, Heidari, Shahin. 2023. Enhancing Elderly Interaction with Place: Case Study of Iranian Elderly Residents in Toronto. *Armanshahr Architecture and Urban Planning*, 16(42), 79-90.
- Shaker Arani, Mohammad Javad. 2022. *Qom Province Management and Planning Organization*.
- Sharifzadeh, Gholamreza, Moudi, Mitra, Akhbari, Seyed Hadi. 2010. Health Status of Elderly Individuals under the Coverage of the Imam Khomeini Relief Foundation. *Elderly Journal: Iranian Aging Journal*, 5(3).

- Shamshadi, Zahra, Nasrollahi, Bita, Jomhari, Farhad. 2022. The Role of Fundamental Psychological Needs and Religious Orientation in Predicting the Mental Vitality of the Elderly. *Islamic Studies in Health Journal*, 6(3), 77-86.
- Shahrabadi, Zahra, Namani, Ebrahim. 2023. Testing the Structural Model of Psychological Capital and Life Expectancy in Mothers of Children with Intellectual and Motor Disabilities: The Mediating Role of Perceived Social Support and Vitality. *Exceptional Individuals Psychology*, 12(48), 117-145.
- Safari Sheikh Ali Kolayeh, Bahareh, Torabi, Zohreh. 2022. Investigating the Physical Factors of Baharestan Square in Enhancing the Vitality of Tehran Citizens. *Islamic Art Studies*, 47(19), 653-671.
- Sayyadi, Akhtar, Abedini, Sedigheh, Abedini, Samira, Kamalzadeh, Hesamoddin. 2023. Review of Self-Care and Health Literacy among the Elderly in Iran. *Modern Medical Information Journal*, 9(1), 80-89.
- Tahir Tolou Del, Mohammad Sadegh, Sadat, Seyedeh Ashraf. 2017. Components of Creating Vitality among Residents of Living Spaces. *Sustainable Architecture and Urban Planning*, 5(1), 47-60.
- Taheri, Farahnaz, Gholamalizadeh, Hamzeh. 2021. Investigating the Relationship between Symbols in the Physical Environment of the Elderly and Their Sense of Vitality. *Construction Engineering and Management*, 6(2), 29-38.
- Ali Hassabi, Mehran, Rafiei, Farkhondeh. 2012. Evaluating the Needs of the Elderly in Urban Spaces: Case Study of Khold-e-Barin Park, Shiraz. *Armanshahr Architecture and Urban Planning*, 5(9), 247-257.
- Isa-Lou, Shahabeddin, Jomehpour, Mahmoud, Khaksari-Rafsanjani, Ali. 2017. Needs and Problems of the Elderly in Urban Space: Case Study of Central Streets of Qom. *Social Work Research Journal*, 6(2), 1-39.
- Fakour, Hoda, Zardasht, Roghieh, Ghanbari Moghaddam, Akram, Mohammadi, Mojtaba. 2021. Comprehensive Assessment of the Health Dimensions of Home-Residing and Institution-Residing Elderly in Sabzevar. *Navid-e-No*, 23(76), 72-83.
- Creer, Rob. 2005. *Urban Space* (Trans. Khosro Hashemi Nejad). Khaak Publications.
- Kalantar, Mandana, Tirgar, Aram, Pourhadi, Samaneh. 2020. Explaining the Structural Adaptability Components of Elderly-Friendly Mosques: A Qualitative Study. *Elderly Journal: Iranian Aging Journal*, 16(3), 362-375.
- Groat, Linda, Wang, David. 2013. (Trans. Alireza Einifar). University of Tehran Press.
- Gehl, Jan. 2008. *Life Between Buildings* (Trans. Shima Shasti). Tehran: Jihad Daneshgahi.
- Golkar, Kourosh. 2007. The Concept of Urban Vitality Quality in Urban Design. *Soffeh Journal*, 16(44), 66-75.
- Mohammadzadeh, Rahmat. 2015a. Comparative Study of Villa and Apartment Housing Patterns (Case Study of Sahand New City). *Scientific Journal of Geography and Planning*, 19(54), 279-302.
- Mohammadzadeh, Rahmat. 2015b. Analysis of Elderly Leisure Spaces in Golestan Park, Tabriz, and Proposing Solutions. *City Identity*, 9(23), 47-58.
- Moien, Mohammad. 1983. *Farsi Dictionary* (Vol. 4). Sepehr Publications: Tehran.
- Molaei Heshjin, Mahsa, Karimi Azari, Amir Reza, Karimi, Baqer, Mahdinejad, Jamaledin. 2021. Analyzing Vitality in Housing Complex Spaces (Concepts, Components, and Influencing Indicators). *Urban Planning Studies*, 5(1), 113-129.

Mirzaei, Mohammad, Shams Qahferokhi, Mehri. 2007. Demographic Study of the Elderly in Iran Based on Censuses from 1985 to 2005. *Elderly Journal: Iranian Aging Journal*, 2(3), 331-326.

Nekouei, Setareh, Saberi, Hamid. 2021. Explaining Planning for Elderly-Friendly Urban Spaces: Case Study of Hezar Jirib Neighborhood. *Construction Engineering and Management*, 6(2), 39-54.

Vatankhah, Mohammad, Mehrabizadeh, Honarmand. 2013. Effectiveness of Group Life Skills Training on Happiness and Vitality of Elderly Men in Ahvaz. *Journal of Medical Sciences Studies*, 24(10), 800-811.

Chiara, J. D., & Crosbie, M. J. 1995. *Time-Saver Standards for Building Types* (Subsequent ed.). McGraw-Hill, New York.

Julien, A. G., den Elzen, W. P., Reis, R., Touwen, D. P., Gussekloo, J., & Drewes, Y. M. 2024. Vitality of older adults through internal and external connectedness. *Aging and Health Research*, 4(2), 100185.

Landry, C. 2000. Urban Vitality: A New Source of Urban Competitiveness. *Prince Claus Fund Journal*, Archive Issue Urban Vitality—Urban Heroes.

Lavrusheva, O. 2020. The concept of vitality. Review of the vitality-related research domain. *New Ideas in Psychology*, 56, 100752.

Rozanski, A. 2023. The pursuit of health: A vitality-based perspective. *Progress in Cardiovascular Diseases*.

Söderbacka, T., Nyström, L., & Fagerström, L. 2017. Older persons' experiences of what influences their vitality – a study of 65-and 75-year-olds in Finland and Sweden. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 31(2), 378-387.

Steele, F. 1981. *The Sense of Place* (illustrated ed.). CBI Publishing Company.

Tabrizi, J. S., Behghadami, M. A., Saadati, M., & Söderhamn, U. 2018. Self-care ability of older people living in urban areas of northwestern Iran. *Iranian Journal of Public Health*, 47(12), 1899.

United Nations. 2019. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, *Population Ageing (2019)*. World Population Ageing 2019. (Highlight (ST/ESA/SER/.A/430), Issue.

WHO. 2011. World Health Organization (WHO). *10 Facts on Ageing and the Life Course*. Available from: <http://www.who.int/topics/ageing/en/htm>.

Wörtler, B., Van Yperen, N. W., Mascareño, J. M., & Barelds, D. P. 2020. The link between employees' sense of vitality and proactivity: investigating the moderating role of personal fear of invalidity. *Frontiers in Psychology*, 11, 554300.

Explaining the Impact of the Physical Pattern of Residential Fabric on the Sense of Vitality in the Elderly (Case Study: Danial Nabi Neighborhood and Ensejam Neighborhood, Qom)

Abstract

Elderly individuals and their sense of vitality in residential neighborhoods and housing serving as providers of diverse human needs and among the most human-centered subjects of architecture play a crucial role in ensuring well-being, tranquility, development, and self-actualization. Due to its direct and long-term interaction with the elderly, housing emerged as one of the primary concepts in architecture and urban planning at the end of the twentieth century and the beginning of the twenty-first century. This issue forms the core of the present study, which examines the decline in the sense of vitality among the elderly within the morphological pattern of residential fabrics in contemporary Iranian cities. Accordingly, this research seeks to answer the main question: "What is the relationship between the physical structure of residential fabrics and the sense of vitality among the elderly?" Methodologically, this study is applied in terms of its purpose and descriptive-analytical in terms of its nature and data collection approach. It employs a combination of quantitative and qualitative methods. A correlational research approach was adopted to analyze relationships between variables using SPSS software. Data were collected through both library research and field studies (questionnaires). The questionnaires were distributed among 290 elderly individuals residing in two residential areas of Qom city: one with a villa-based fabric and the other with an apartment-based fabric. In selecting the sample, an effort was made to control independent variables related to the physical structure while also considering other factors influencing the sense of vitality among the elderly, such as their physical and psychological conditions and length of residence in the neighborhood. The correlation coefficient results indicate a significant and positive correlation (0.728) between the residential physical structure and the sense of vitality among elderly individuals living in villa-based neighborhoods. Conversely, in apartment-based neighborhoods, the correlation coefficient was calculated as -0.432, indicating a negative and inverse relationship between apartment living and the sense of vitality among the elderly. Furthermore, the findings reveal that the vitality scores for the elderly in Ensejam neighborhood (1.93) and Danial Nabi neighborhood (2.02) exhibit a significant difference, highlighting a meaningful variation in vitality levels between the two areas. Based on these results, a significant relationship exists between the morphological structure of the residential fabric in the two studied areas and the sense of vitality among the elderly.

Key Words

Elderly, Sense of Vitality, Residential Structure, Qom City.

